

Puhe ja teko

Kommunistikansanedustajat ja suomalainen demokratia 1960-luvun puolivälissä

Suomalainen yhteiskunta koki syvällisen murroksen 1960-luvulla. Koko yhteiskuntarakenne oli muutoksen tilassa: maa teollistui ja kaupungistui kiihtyvällä tahdilla. Kehityksen käänköpuolena oli agraarisen yhteiskunnan taantuminen ja maaltapako. Siirtolaisuus Ruotsiin kohosi joukkomittaiseksi. Kylmän sodan aikana hyvien idänsuhteiden merkitys korostui Suomessa, ja presidentti Urho Kekkonen rakensi tämän varaan omaa valta-asemaansa, joka vahvistui vuosikymmenen lopulla. Suomalaista yhteiskuntaa jäyivät kuitenkin taloudelliset ja sosiaaliset ristiriidat, jotka herättivät kiinnostusta erityisesti sosiologisen tutkimuksen piirissä. Suomessa vuonna 1966 valittu vasemmistoenemmistöinen eduskunta ravisteli poliittista järjestelmää ja kannusti hakemaan uusia hallitsemisen tapoja. Suunnitelmallisuudesta ja rationaalisuudesta tuli uusia politiikanteon iskusanoja. Yksi 1960-luvun isoista kysymyksistä kiteytyi huomattavaa kannatusta edelleen nauttivien kommunistien asemaan suomalaisessa yhteiskunnassa: heidän pitkäaikainen poliittinen eristäytyneisyytensä oli omiaan ylläpitämään ja kärjistämäänkin yhteiskunnallisia perustavastakohtaisuuksia. Kekkosen yhtenä sisäpoliittisena kuningasajatuksena oli ratkaista tämä ongelma suomalaista demokratiaa vahvistavalla tavalla.¹

Kekkosen ajasta ja laajemminkin suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta 1960-luvulla on keskusteltu tutkimuskirjallisuudessa paljon. Tutkimuksellisen tiedon lisäksi on kiinnostavaa tietää, mitä asioita aikalaistoimijat pitävät tärkeinä vuosikymmeniä

myöhemmin ja millä tavalla he sanoittavat omia kokemuksiaan 1960-luvusta. He tietävät tutkijoiden tapaan, mitä 1960-luvun jälkeen on tapahtunut, ja voivat ottaa sen huomioon omissa muistelmissaan.² Paneudun tässä siihen, miten SKDL:n entiset kansanedustajat tulkitsevat jälkikäteen suhdettaan suomalaisen demokratiaan 1960-luvun puolivälissä. Kyse ei ole siitä, miten he toimivat eduskunnassa tänä käännekohtana, vaan ennen muuta siitä, miten he asemoivat veteraanikansanedustajien muistitietoa-aineistossa oman suhteensa keskeisiin parlamentaarisii instituutioihin. Tätä laajaa kysymystä sivutaan haastatteluisia paljon eri asioiden yhteydessä, mutta keskeisiksi nousee kaksi tapahtumaa: niitä voidaan kutsua teoksi ja puheeksi.

Teko tarkoittaa Rafael Paasion johtaman kansanrintamahallituksen muodostamista pitkien neuvottelujen jälkeen 27. päivänä toukokuuta 1966. Tällä teolla oli dramaattinen merkitys suomalaisille kommunisteille: se päätti SKP:n 18 vuotta kestäneen oppositiokauden ja tarjosi uudenlaisen suhteen demokraattisiin instituutioihin. Puheessa on puolestaan kyse tasavallan presidentti Urho Kekkosen paljon huomiota herättäneestä ns. Ostrobotnian puheesta, jonka hän piti Pohjois-Pohjalaisen Osakunnan 50-vuotisjuhlassa 4. päivänä helmikuuta 1967. Puheessaan Kekkonen painotti, että yhteiskunnan rauhallisen kehityksen turvaamiseksi oli Suomessa hyväksyttävä kansandemokraattien periaatteellinen oikeus vaikuttaa tasaveroisesti valtakunnan asioihin myös hallituksesta käsin. Kekkonen liittää persoonana näitä molempia tapahtumia yhteen sikäli, että hän oli myös keskeinen teon arkkitehti: hän vaikutti merkittävästi hallituksen syntymiseen. Historiallisesti nämä kaksi asiaa kytkeytyvät tiiviisti toisiinsa ja tapahtuivat kuvatussa järjestyksessä. Tässä artikkelissa paneudutaan siihen, mitä merkityksiä SKDL:n entiset kansanedustajat antavat muistitiedossa näille tapahtumille ja miten he näkevät näiden tapahtumien keskinäisen – asiallisen ja ajallisen – suhteen.

Näiden tapahtumien jälkikäteistarkastelussa on keskeiseksi kysymykseksi kohonnut se, oliko niin teon kuin puheenkin perimmäisenä motiivina sopeuttaa kommunistit suomalaisen yhteiskuntaan ja tylsyttää SKP:n vallankumouksellinen kärki. On

puhuttu paljon Kekkonen juonesta, jolloin hänen roolinsa kohoaa ratkaisevaksi ja jolloin kommunistit näyttäytyvät juonittelun kohteena. On selvää, että tällainen tulkinta on kiusallinen tapahtumiin kerrottuna aikana osallistuneille entisille kansanedustajille. On eri asia sopeutua omien valintojen kautta kuin tulla sopeutetuksi toisten laatimien suunnitelmien mukaan. SKDL:n veteraanikansanedustajat ovat haastatteluhetkellä tietoisia ”juoniteoriasta”. Heidän demokratiasuhteensa kannalta on kiinnostavaa tarkastella, miten he selittävät jälkikäteen oman asemansa: kokivatko he menneensä lankaan vai peräti ohjanneensa itse koko prosessia?

Vielä 1960-luvulla suhteellisen tuoretta integraatioajatusta pidetään edelleen yleispätevänä keinona taltuttaa vallanpitäjien kannalta hankalia vallankumouksellisia tai populistisia liikkeitä ja tehdä niistä yhteiskuntakelpoisia. Sen mukaan antamalla näille puolueille hallitusvastuuta ja ottamalla ne muutoinkin mukaan demokraattisen yhteiskunnan rakennustyöhön aiheutetaan niille sisäisiä ristiriitoja ja vaalikannatuksen laskua, kun sanojen ja tekojen välinen ristiriita alkaa paljastua kovien poliittisten ja taloudellisten realiteettien alta. Kommunistien lisäksi tämän keinon on todettu tehonneen myöhemmin yhtä lailla SMP:hen kuin Perussuomalaisiin.

Artikkelin aineistona ovat Eduskunnan kirjastossa vuodesta 1988 yhtäjaksoisesti toimineen veteraanikansanedustajien muis-titietoarkiston (VEMU) haastatteluaineistot, jotka ovat laajuutensa, systemaattisuutensa ja jatkuvuutensa puolesta kansainvälisesti ainutlaatuisia. Hanke on tuottanut vuoteen 2018 mennessä yli 435 haastattelua, joiden tekstinetty laajuus lähentelee 70 000 sivua. Tarkemman analyysin kohteina tässä ovat kaikkien niiden SKDL:n 33 entisen kansanedustajan haastattelut, jotka olivat eduskunnassa tai osallistuivat eduskuntavaaleihin 1960-luvulla ja jotka tulivat valituiksi eduskuntaan viimeistään vuoden 1970 vaaleissa. Heillä voidaan katsoa olleen omakohtaisia kokemuksia tässä lähemmin käsiteltävistä teemoista. Valtaosa haastateltavista on SKP:n jäseniä, mutta mukana on myös SKDL:n sosialisteihin lukeutuneita kansanedustajia.

Haastattelijat ovat ammattihistorioitsijoita, ja haastattelut on tehty pääosin yhtenäisen haastattelurungon avulla. Aineiston entisiä kansanedustajia on haastatellut kymmenen henkilöä, mutta kaksi heistä on tehnyt kaksi kolmasosaa haastatteluista. Vaikka haastattelut ovat määrättyyn rajaan saakka vertailukelpoisia, kaikilta ei kysytty aivan samoja asioita eikä samassa muodossa. Haastattelujen institutionaalinen luonne ohjaa, rajoittaa ja leimaa niiden sisältöä sekä niissä käytettyä kieltä, vaikka haastattelurunko ja haastattelujen kulku ovatkin elämäkerrallisia. Eduskunta on haastatteluiden keskiössä, mutta muitakin elämänalueita käsitellään haastateltavien poliittisen uran varrelta.³

Metodisesti esitys sijoittuu muistitietohistorian (oral history) alaan. Siinä ollaan kiinnostuneita kertojen subjektiivisista tulkinnoista kokemistaan tapahtumista eikä niinkään todellisista tapahtumista itsessään. Ajatuksena on saada esiin kerrottu totuus eli se, minkälaisena kertojat haluavat sen esittää haastatteluhetkellä ja analysoida myös esittämisen tapoja: miten ja millä keinoilla käsiteltävistä asioista kerrotaan? Olennaista on ottaa huomioon kertomisen hetki: se, että kertojat katsovat asioita etäisyyden päästä ja tietävät, mitä tapahtui kerrotun ajan jälkeen. Keskeinen asia haastattelumuistitiedossa on myös se, että kyse on haastattelijan ja haastateltavan välisestä vuorovaikutuksesta, ”yhteisestä” tai ”jaetusta” tekijyydestä, jossa molemmat osapuolet vaikuttavat lopputulokseen. Tämän vuoksi tässä esityksessä pyritään tekemään näkyväksi myös haastattelijoiden osuus ja analysoimaan heidän rooliaan dialogisessa suhteessa. Haastattelijoista pitkälti riippuu, mitä seikkoja tulee puheeksi ja millä tavalla ja missä sävyssä niitä käsitellään. He ovat perehtyneet etukäteen haastateltavien poliittiseen uraan ja heidän toimintaansa eduskunnassa ja sen ulkopuolella; haastattelijoiden omat kiinnostuksen kohteet vaikuttavat myös siihen, mitkä asiat painottuvat keskustelun kuluessa.⁴

Muistitietohistorioitsija Eva McMahanin mukaan haastattelija toimii joko informaation neutraalina ja objektiivisuuteen pyrkivänä kerääjänä tai sen aktiivisena arvioijana, jolloin hän saattaa haastaa tai kyseenalaistaa haastateltavien kerrontaa. Haastattelun

aikana haastattelijat yleensä käyttävät joustavasti näitä molempia strategioita tai niiden yhdistelmiä saadakseen esiin sellaista tietoa, jota he pitävät relevanttina muistitiedon keruun kannalta. Haastateltavilla itsellään on myös mahdollista ottaa oma-aloitteisesti puheeksi tärkeinä tai mainitsemisen arvoisina pitämiään asioita. He voivat käyttää haastattelun aikana erilaisia keinoja, joilla he pyrkivät varmistamaan omien ajatustensa esiintulon tai väistämään omalta kannaltaan epäsuotuisia aihepiirejä. Haastateltavat kertovat myös erilaisia tarinoita, joiden kautta he muistelevat tapahtumia, antavat esimerkkejä ja jäsentävät sekä menneitä tapahtumia että omaa suhdettaan niihin. Tärkeätä on analysoida, miten haastattelun osapuolet asemoivat itsensä haastattelutilanteen kulussa ja miten he neuvottelevat asemistaan keskinäisessä vuorovaikutussuhteessaan sekä pohtia sitä, mitä vaikutuksia tällä on kerrontaan.⁵

Tässä käytettävät haastattelut on tehty vuosina 1988–1996, yli 20 vuotta kuvattujen tapahtumien jälkeen. Haastateltavilla ei ollut haastattelujen ajankohtana samanlaisia poliittisia sidoksia kuin kerrottuna aikana 1960-luvun lopulla. Paitsi että he olivat haastatteluhetkellä entisiä kansanedustajia myös heidän edustamansa puolue, SKDL, oli lopettamassa tai lopettanut toimintansa. Sen tilalle perustettiin vuonna 1990 Vasemmistoliitto, joka pyrki irrottautumaan vanhoista perinteistä. Myös SKP:n taru oli lopussa haastatteluiden aikana: puolue hajosi ja lakkautti poliittisen toimintansa vuonna 1990. Se ajautui lopulta aatteelliseen ja taloudelliseen konkurssiin. Kansandemokraattisen liikkeen ja sen perillisen vaalikannatuskäyrän yleinen suunta oli 1960-luvulta lähtien laskeva: SKDL oli 1960-luvulla yksi kolmesta suuresta noin viidenneksen kannatuksella mutta haastatteluiden aikana Vasemmistoliitto oli taantunut korkeintaan keski-suureksi puolueeksi, jonka osuus äänistä oli noin kymmenesosa. Keskeinen muutos toimintaympäristössä haastatteluiden aikana oli sosialistisen leirin luhistuminen 1980-luvun lopulta lähtien ja erityisesti Neuvostoliiton romahdus 1990-luvun alussa. Käsiteltäviin tapahtumiin voimakkaasti vaikuttanut tasavallan presidentti Urho Kekkonen kuoli vuonna 1986, ja julkinen keskustelu hänen

kaudestaan oli vilkasta haastatteluiden aikana. Näillä seikoilla on vaikutusta 1960-luvun puolenvälin tapahtumien tulkintaan haastatteluhetkellä: joskus ne näkyvät piiloisesti, rivien välistä ja joskus avoimesti, suorina jälkiviisaina kannanottoina.

Paasion hallitus käännekohtana

Oikeiston pelkäämällä kansanrintamahallituksella oli pitkä ja kivinen esihistoria. SDP:n puoluekokouksessa vuonna 1963 tapahtuneet henkilövaihdokset, jotka merkitsivät Väinö Tannerin ja Väinö Leskisen siirtymistä syrjään puoluejohdosta, herättivät SKP:ssä toiveita vasemmistoyhteistyön syvenemisestä. Myös SKP:ssä tapahtui erityisesti vuodesta 1965 alkaen sellaisia muutoksia, jotka loivat pohjaa kansanrintamahallituksen syntymiselle. SKP luopui väkivaltaisen vallankumouksen tavoittelusta ja ilmaisi tavoittelevansa sosialismia parlamentaarisin ja demokraattisin muodoin. SKP:n puoluekokouksen vuonna 1966 tekemät henkilövalinnat, joiden seurauksena uudistusvoimat vahvistivat asemia puoluejohdossa, avasivat mahdollisuuksia hakea yhteistyötä muiden parlamentaaristen puolueiden ja erityisesti sosialidemokraattien kanssa. Ajatus vasemmiston ja keskustan hallitusyhteistyöstä nousi SKP:ssä esiin vuonna 1964, ja seuraavana vuonna tavoitetta ajettiin näkyvästi myös puoluelehdistössä. SKP:ssä esiintyi halua murtautua ulos poliittisesta eristyksestään.⁶

Vuoden 1966 vaaleissa eduskuntaan tuli vasemmistoenemistön, joka toi kansanrintamahallituksen varteenotettavaksi vaihtoehdoksi. Vaaleissa SKDL kärsi kuitenkin tappion epäonnistuneen teknisen vaaliliiton vuoksi, kun taas SDP sai suurvoiton. Häviöjiin kuului myös Keskustapuolue, jolla oli halukkuutta jäädä oppositioon. Edellisen, vuonna 1958 valitun vasemmistoenemmistöisen eduskunnan aikana huomattavan vaalivoiton saanut SKDL ei ollut kelvannut hallitukseen työväenpuolueiden kireiden keskinäisten välien vuoksi. Puolue keskittyi sen sijaan oppositiosta käsin organisoimaan laajaa joukkotoimintaa hyvinvointivaltiollisten reformien puolesta.⁷ Vuoden 1966 vaalien jäl-

keen tilanne oli toinen: työväenpuolueissa oli halukkuutta yhteistyöhön, vaikka SDP:n oikealla laidalla karsastettiin edelleen kommunistien pääsyä hallitukseen.

Vaalien jälkeisistä Rafael Paasion johtamista hallitusneuvotte- luista tuli erittäin vaikeat. Kekkonen oli tehnyt taustalla jo pit- kään työtä SDP:n suhteiden tervehdyttämiseksi Neuvostoliittoon päin, ja hän tuki omalta osaltaan Väinö Leskisen täyskäännöstä idänsuhteissa. Neuvostoliiton luottamuksen lopulta saatuaan Leskinen ryhtyi aktiivisesti ajamaan kansanrintamayhteistyötä. SDP liputti hyvien idänsuhteiden puolesta. Kansanrintamahalli- tuksen muodostaminen kytkeytyi myös Kekkonen uudelleenva- lintaan seuraavissa vuoden 1968 presidentinvaaleissa.

Laaja oikeistorintama vastusti edelleen SKDL:n tuloa hallituk- seen, mutta sille oli olemassa myös vahvaa selustatukea: Neuvos- toliitto ilmaisi kannattavansa hallituksen muodostamista kansan- rintaman pohjalta. Kekkonen oli tietoinen SKP:n aseman muu- toksesta NKP:n politiikassa Nikita Hruschtshevin syrjäyttämisen jälkeen ja puolueen pyrkimyksistä sekaantua ”valtiollisiin asioi- hin”, ennen muuta idänsuhteiden hoitoon. Kekkonen pyrki pato-amaan kommunistien kasvavaa vaikutusvaltaa ottamalla heidät mukaan hallitusyhteistyöhön. Kekkonen vaikutti aktiivisesti hal- litusneuvotteluiden taustalla ja taivutteli vastaan hangoittelevaa Keskustapuoluetta mukaan. Tuskastuttuaan Paasion jahkailevaan tyyliin hallitusneuvotteluissa Kekkonen lähetti hänelle kirjeen, jossa hän suositteli kolmen suurimman vaaliliiton muodostamaa hallituspohjaa. Vauhdittaminen onnistuikin: ohjelmakysymyk- set alkoivat ratketa erityisesti keskustaa tyydyttävällä tavalla, ja hallituksen pohja alkoi varmistua. Kun ministerisalkkujen jaosta päästiin sopuun, saatiin Paasion hallitus lopulta nimitettyä tou- kokuun lopulla 1966.⁸

Vuoden 1966 kansanrintamahallitus näyttäytyy SKDL:n entis- ten kansanedustajien haastatteluissa käänteentekevänä tapahtu- mana kommunistien suhteessa suomalaiseen kansanvaltaan, ja siitä puhutaan aineistossa laajemmin kuin muista hallituksista. Haastateltavat peilaavat helpottuneina hallitusasiaa pitkän oppo- sitiokauden turhauttaviin kokemuksiin. Monien mielestä oppo-

sitiossa ei pystynyt paljoo tekemään, mutta täysin ilman saavutuksia ei kuitenkaan ollut jääty.⁹ Erityisesti entisten ministereiden haastatteluissa aihe on melko laajasti esillä, ja he kertovat paljon myös hallitusneuvotteluista ja hallituksen arkisesta työskentelystä. Rivikansanedustajillakin on asiasta viljalti mielipiteitä, mutta kyse on enemmän yksittäisistä huomioista tai puolueriidan sävyttämistä arvioista.

Haastateltavien mukaan päätös hallitukseen menosta tehtiin puolueessa vuonna 1966 yksimielisesti uuvuttavan oppositio-kauden jälkeen¹⁰, vaikka joidenkin kertomuksiin sisältyy ehdollistava ilmaisu ”muistaakseni”. Jälkimmäinen saattaa kertoa siitä, että yksituumaisuutta ei sinänsä pidetty enää tärkeänä kertomahetkellä, jolloin takana oli useita riitaisia hallitusratkaisuja. Tamperelainen enemmistöön lukeutunut Kaisu Weckman myöntää asiasta päätetyn vuonna 1966 SKP:n keskuskomiteassa yksituumaisesti, mutta päällimmäiseksi muistoksi kohoavat myöhemmät tapahtumat, jotka rikkoivat yksimielisyyden: ”Mutta jälkepäin siellä tuotiin vaikka minkälaisia kapuloita rattaisiin sitten ja arvosteltiin missä oli tehty väärin ja kaikki ratkaisut yleensä, niin käytiin sillä tavalla.”¹¹

Mitään järin yhtenäistä kertomusta vuoden 1966 hallitusratkaisusta ei aineistosta muodostu, vaan kertojat nostavat siitä – joko haastattelijan kysymänä tai oma-aloitteisesti – esiin eri puolia. Ne ovat voittopuolisesti sellaisia, jotka ovat jälkikäteistarkastelussa osoittautuneet tärkeiksi ja joihin on vastaavissa tilanteissa palattu aina uudestaan. Kaikki entiset kansanedustajat eivät pohdi suoranaisesti vuoden 1966 hallitusratkaisun merkityksiä kommunistien yhteiskunnallisen aseman kannalta, mutta sellaisiakin arvioita esiintyy erityisesti silloin, kun haastattelijä ottaa tämän asian suoraan puheeksi. Epäsuorasti tällaisia kannanottoja esitetään paljonkin. Kekkonen osuudesta hallituksen muodostamisessa ei puhuta kovin paljon, mutta jotkut haastateltavat käsittelevät asiaa yleisellä tasolla. Näissä arvioissa ovat mukana myös kokemukset erityisesti vuoden 1975 niin sanotusta hätätilahallituksesta, jonka Kekkonen ”runnasi” näyttävästi pystyyn.¹²

Parhaimman kuvan näistä pohdinnoista saa analysoimalla aihepiirin kannalta keskeisiä haastattelukatkelmia, koska kerrota on sängen yksilöllistä. Ele Alenius, joka oli kerrottuna aikana SKDL:n puoluesihteerin ja vuodesta 1967 lähtien puheenjohtaja, puhuu laajasti hallituskysymyksen taustoista ja SKDL:n tekemästä poliittisesta tilannearviosta 1960-luvun puolivälissä. Haastattelijä kuvailee omassa kysymyksessään vuoden 1966 vaalien jälkeistä poliittista asetelmaa ja pyytää Aleniusta kuvaamaan sosialidemokraattien kanssa käytyjä neuvotteluita hallituskysymyksestä:

Alenius: Tosiaan meillä SKDL:n puolella oli hyvin selkeästi se lähtökohta, että jos eduskuntaan tulee uudestaan vasemmistoenemmistö, niin ei saisi käydä niin kuin vuonna -58 kävi, että sillä ei ollut mitään merkitystä, vaan nyt todella sillä täytyisi olla merkitystä. Ja kun sitten todella tuli vasemmistoenemmistö, niin me suhtauduimme erittäin vakavasti hallituskysymykseen. Se on myönnettävä, että hyvin monilla oli epäilyksiä siihen nähden, voiko sosialidemokraattien kanssa kuitenkin syntyä yhteistä hallitusta, että ovatko sosialidemokraatitkaan siihen kuitenkaan valmiita.¹³

Aleniuksen mukaan SKDL:llä oli halu korjata edellisen vaiheen erhe ja suhtautua hallituskysymykseen ”erittäin vakavasti”, mikä tarkoitti aktiivista pyrkimystä yhteistyöhön hallitustasolla. Alenius esittää näkemyksensä nimenomaan SKDL:n kannalta erotukseksi SKP:n linjanvedoista. ”Me” tarkoittaa tässä yhteydessä SKDL:ää – parlamentaarista puoluetta. Alenius antaa eduskunnan vasemmistoenemmistölle hyvin suuren merkityksen. Hän tuo esiin hallituskysymykseen liittyvät ongelmat siitä suunnasta, että ”monet” kansandemokraattisen liikkeen sisällä olivat epäuskoisia hallitusyhteistyön suhteen. Itsensä hän lukee epäsuorasti näiden epäilijöiden ulkopuolelle. Katkelman jälkeen Alenius kertoo tunnusteluluonteisista neuvotteluista sosialidemokraattien kanssa ja muistuttaa, että kansandemokraattien tulo hallitukseen ei ollut mitenkään selvä asia: epäluuloja oli eri puolilla poliittista

kenttää. Asia ei ollut myöskään SKDL:ssä mikään läpihuutojuttu vaan vaati järeät perustelut:

Nyt jos puhun näin omasta näkökulmasta, niin minun lähtökohdani oli se, että SKDL:n pitäisi mennä hallitukseen, jos vaan toiset ovat siihen valmiita, jos ohjelmasta voidaan riittävästi sopia. Eri-tyisesti siitä syystä, että se voisi todella konkreettisesti rakentaa tai luoda pohjan sille pitempiaikaiselle vasemmiston yhteistyölle. Sillä jos toinen on hallituksessa ja toinen ei, niin se on aina vaan loitontava tekijä. Tämä oli yksi lähtökohta. Toinen lähtökohta oli se, että niin pitkään oli luotu SKDL:stä sellaista kuvaa, että SKDL:n vahvistuminen – puhumattakaan siitä, jos se olisi hallituksessa mukana, niin voisi olla vaaraksi demokratialle Suomessa. Halusin saada SKDL:n mukaan siinäkin mielessä hallitukseen, että voitaisiin osoittaa, että se ei ole demokratialle vaarallista. Että jos olemme mukana hallituksessa ja yhteistyö voi tästä eteenpäin kehittyä, niin se itsessään sitten jo osoittaa sen, että se on yksi demokraattinen voima muiden puolueiden joukossa. Ja tästä eteenpäin olisi uudet lähtökohdat. Tämä oli minulle ihan sellainen strateginen lähtökohta. Sitten tietysti kolmas lähtökohta on se, että poliittisessa elämässä jos pyritään vaikuttamaan johonkin ja demokratiassa nimenomaan, niin kyllähän hallituksen kautta pystytään enemmän vaikuttamaan kuin oltaessa jatkuvasti oppositiossa.¹⁴

Alenius tuntuu asettavan hallitukseen menemisen ohjelma- kysymysten edelle: jälkimmäisestä pyöreästi ilmaistu ”riittävä sopiminen” on tarpeeksi. Pitkäaikaisen vasemmiston yhteistyön syvenemisen eteen kannatti kuitenkin tehdä uhrauksia. SKDL:n demokratiasuhteen kannalta on kiinnostavaa, että Aleniuksen mukaan on tärkeää oikaista ”pitkään luotua” kuvaa SKDL:stä epädemokraattisena voimana. Menemällä hallitukseen SKDL saattoi käytännössä ”itsessään” osoittaa olevansa muiden puolueiden kaltainen demokraattinen voima. Alenius esittää ikään kuin vastakertomuksen integraatiokertomukselle: SKDL pyrki itse aktiivisesti sopeutumaan osaksi suomalaista demokratiaa, eikä kyse ollut tarttumisesta ulkopuolelta esitettyyn täkyyn. Katkelman lopuksi Alenius esittää argumentin, että hallituksessa voi-

daan vaikuttaa asioihin enemmän kuin oppositiossa, ja tekee siitä itsestään selvyyden käyttämällä ”tietysti”-adverbia ja ”-hän”-liittepartikkelia. Alenius täsmentää jaotteluun mainitsemalla, että hänen ”yleisstrategisesta ajattelusta” poiketen kerrotulla hetkellä muodostumassa olevalla vähemmistöryhmällä ”ajattelu oli aika paljon tuollaista taktista”: he eivät olleet täysin sitoutuneita hallitukseen, vaikka olivatkin hallituspäätöksen takana.¹⁵ Aleniuksen sanavalinnat jättävät pieniä varauksia vähemmistön tuolloiseen taktiseen asenteeseen, joka tuli sittemmin useissa hallitusratkaisuissa selvästi todistetuksi.

Aleniuksen erottelu strategiseen ja taktiseen ajatteluun hallituskysymyksessä saa tukea muiltakin muistelijoilta, vaikka kukaan muu ei esitä asiaa yhtä jäsentyneesti eikä aivan samoilla termeillä. Aleniuksen jaottelu perustuu laajaan poliittiseen analyysiin, jossa painottuu vahva kokonaisvaltaisen käänteen kokemus. Strategisen ajattelun pohjalta voidaan ”pyrkä” hallitukseen ja pysyä siellä vaikeinakin hetkinä, koska se on edullista pitkällä jännteellä niin kansandemokraattiselle liikkeelle kuin koko Suomelle. Suhteessa suomalaiseen demokratiaan Aleniuksen näkemys näyttää olleen, että SKDL:n enemmistö sitoutui siihen täydellisesti ja oma-aloitteisesti, kun taas vähemmistön taktinen asenne tarkoitti korkeintaan puolinaista sitoutumista.

Jos Alenius painottaa vuoden 1966 hallitusratkaisun perusteluja, niin muut 1960-luvun lopun hallituksissa ministereinä olleet kansandemokraatit kertovat enemmän niistä ristiriitaisista paineista, joita he tehtävässään kokivat, ja hallitusyhteistyön seurauksista kansandemokraattisen liikkeen kannalta. Hallituskumppaneiden lisäksi suhde järjestökenttään ja kannattajiin laajemminkin kuuluu hallitusyhteistyön kiperimpiin kysymyksiin. Tässä puhutaan tavallaan hinnasta, jota uudesta asemasta täytyi maksaa, ja haastateltavat pohtivat jälkikäteen, oliko se liian kova ja kannattiko se maksaa. Haastattelija kysyy SKDL:n pitkäaikaiselta kansanedustajalta ja kaksinkertaiselta ministeriltä Anna-Liisa Korpiselta (ent. Tiekso), että ”oliko se vaikeata aikaa noin henkilökohtaisesti toimia edustajana ja hallituksessa, koska silloin oli todellakin suurista kysymyksistä kyse, kun ihmi-

set sankoin joukoin lähtivät täältä Lapista?” Korpinen sanoo, että hänellä itsellään ei ollut suuria odotuksia hallitustyöskentelyn suhteen, mutta ihmiset odottivat, toivoivat ja luottivat siihen, että pohjoisen silloiset suuret liikkeet SKDL ja Keskustapuolue pystyvät hoitamaan hallituksessa ”näitä meidänkin asioita paremmin kuin siihen saakka”:

Nämä ihmisten odotukset ja tieto ja sen seikan toteaminen, ettei niillä resursseilla, joita käytettävissä oli niin oli sitten kysymys poliittisista tai taloudellisista resursseista, niin ollut mahdollisuuksia hoitaa asioita ihmisten toivomalla tavalla, niin se tietysti masensi ja oli henkisesti rasittavaa vaikei ollut itse kuvitellutkaan, että mitään suurta tässä saataisiin aikaan. Sittenhän tämä ihmisten pettymys, sehän näkyi erityisesti vuoden -70 vaaleissa, jolloinka monet ministerit siinä hallituksessa, siis Koiviston hallituksessa, eivät enää tulleet valituiksi niissä -70 vaaleissa. Monet silloiset kansanedustajat hallitusryhmissä eivät tulleet enää valituiksi niissä vaaleissa. Kyllä ihmiset olivat todella pettyneitä siihen, että asioita ei pystyttykään hoitamaan, varsinkin kun SKDL:n taholta oli sen edeltäneen 18 vuoden oppositiokauden aikana sanottu jatkuvasti, että kun muodostetaan tällainen kansanrintamahallitus, jossa yhteistyössä ovat ne puolueet, joiden kannattajakunta on samansuuntaisessa taloudellisessa asemassa, niin näitä asioita voidaan sitten tällä yhteistyöllä paremmin hoitaa. Kun ei onnistuttukaan, niin ihmiset olivat todella pettyneitä.¹⁶

Korpinen ei tarkastele hallitusasiaa strategisena vaan hyvin pragmaattisena kysymyksenä, politiikan sisällön ja kannatuksen näkökulmasta. SKDL:n asema suomalaisessa demokratiassa ei tästä perspektiivistä ole keskeinen seikka, vaan se, miten kannattajat suhtautuivat hallituspolitiikkaan ja mitä he toivoivat sen kautta saavutettavan. Hän toistaa ihmisten, joilla hän tarkoittaa muitakin kuin SKDL:n kannattajia, pettymyksen neljään kertaan samassa vastauksessa. Korpinen tulkitsee laajan ihmisjoukon silloisia tuntemuksia ja reaktioita, joilla oli jälkikäteen tarkasteltuna huomattavia poliittisia seurauksia. Hänen preesensissä esittämänsä jälkikäteisarvion mukaan ”tällainen suuri opetus siltä kaudelta mielestäni on juuri se, että ei pitäisi sanoa turhan vahvasti

sitä, että jos me olemme mukana, niin me pystymme nuo asiat ihan toisin hoitamaan”.¹⁷

SKDL oli itse virittänyt odotuksia aivan liian korkealle pitkän oppositiokauden aikana: kommunisteilta olivat päässeet unohduttamaan hallitusyhteistyön kovat realiteetit. Korpisen arviota voi tulkita niin, että oppositiokauden poliittinen sanoma otettiin kentällä sellaisenaan: kun päästään hallitukseen, oppositiossa esitetyt tavoitteet toteutuvat ikään kuin itsestään. Korpinen tuntuu ottavan ihmisten pettymyksen hyvin henkilökohtaisesti ikään kuin omana epäonnistumisenaan siitakin huolimatta, että hän esittää asian passiivimuodossa. Vaikka hän ei itse joutunut maksamaan hallitusyhteistyöstä kovaa poliittista hintaa vuoden 1970 vaaleissa, joissa SKDL puolueena kärsi suuren tappion, hän tulkitsee monien edustajatoverien putoamisen eduskunnasta joutuneen hallituspolitiikan epäonnistumisesta. Hän ei liitä – toisin kuin monet muut haastateltavat – hallituksessa olon vaikeuksia lainkaan puolueen sisäisiin ristiriitoihin, mutta myöskään haastattelija ei tee siihen viittaavia lisäkysymyksiä. Korpisen arvio on enemmän itsekriittinen kuin syyllistävä.

Enemmistöläisen Korpisen lailla myös monet vähemmistön edustajat painottavat omissa kertomuksissaan sitä, että kentällä oli suuria ja kohtuuttomia odotuksia hallituspolitiikan saavutusten suhteen. Paasion hallituksessa vuosina 1966–1968 kulkulaitosten ja yleisten töiden ministerinä toiminut ja hallitusneuvotteluihin SKP:n edustajana osallistunut Leo Suonpää tulee esittääneeksi, että kentän ja puoluejohdon välillä vallitsi eräänlainen kuilu: kenttä ei ymmärtänyt poliittisia realiteetteja samalla tavalla kuin puoluejohto, joka olisi Suonpään mukaan arvioinut jo kerrottuna aikana, että kaikkia odotuksia ”ei tietenkään voinut saavuttaa” ja että ilmassa oli pahaenteistä toiveajattelua:

Monet odottivat ja vallankin kentällä jotain sellaisia saavutuksia sieltä hallituksessa olon ajalta, jota ei tietenkään voinut saavuttaa. Eihän kysymys ollut siellä SKDL:n enemmistöstä, vaan vähemmistöstä. Silloin kun siellä on monenlaisia päätöksiin vaikuttavia asioita, niin ei vähemmistö voi ratkaista. Tällaisissa tapauksissa kun on monia puolueita, niin ne on asiat kompromisseja, jos ei

ne ole yksimielisiä. Ne tulokset, mitä jotkut saattoivat odottaa, niin ei olleet sellaisia kuin jotkut toiveajattelussa olivat odottaneet ja sitten valtion taloudellinen tilanne muodostui huonommaksi, työttömyys kasvoi ja kaikki tällainen, että se muodostui vielä sel-laiseksi ajaksi, että tuli kielteisiäkin.¹⁸

Katkelmassa tulee jälleen esiin useiden haastateltavien tapa puhua monien tai ”ihmisten” äänellä ja tulkita suvereenisti kollektiivin ajatuksia ja toiveita niin, että ne tukevat kertojan omaa näkemystä. Pettymykset tulevat Suonpään – kuten monien muidenkin – kertomuksissa suhteessa ylimitoitettuihin odotuksiin, jotka murskautuivat valtiontalouden heikkoon tilaan ja työttömyyden pahenemiseen. Vaikka tuloksia saavutettiin, ne jäivät laihemmiksi kuin oli uskottu ja toivottu: tämän kertominen on useille haastateltaville erittäin vaikeaa. Suonpää kuvaa monipuoluehallituksen ahtaita raameja sekä kompromissien tekemisen välttämättömyyttä ja tuskaisuutta. Oman henkilökohtaisen sävynsä tähän tuo sekin, että Suonpää itse putosi eduskunnasta vuoden 1970 vaaleissa. Tämä katkelma kertoo kuitenkin siitä, että vuoden 1966 ratkaisun jälkeen hallitusasiaa tarkastellaan parlamentaaristen raamien sisällä ja aikaisempaa pragmaattisemmin.

Puolueen enemmistöryhmään kuulunut ja Paasion hallituksessa sosiaaliministerinä toiminut Matti Koivunen vastaa välttelevästi, kun haastattelija kysyy vuotta 1966 tarkoittaen, ”millä tavalla nämä keskustelut Skdl:ssä hallitukseen menemisestä, oliko se kuinka selkeä pyrkimys, että nyt tässä tilanteessa hallitukseen osallistutaan?”:

Koivunen: Tämä oli yksi niitä paljon keskustelunaihetta antaneita asioita. Meillä oli ryhmässä aika vankkoja käsityksiä ja niitten takana ihmisiä. Todettiin, että niin moniselitteinen kuin meidän voimilla tuollaiseen hallitukseen meno onkin, niin siitä huolimatta on pidettävä mielessä se, että me saatamme siellä hallituksessa toimien sittenkin saada aikaan ratkaisuja ja rakentaa yhteyksiä, joita ei koskaan saavuteta oppositiossa. Tämä oli se asetelma. Siltä pohjalta tätä mukaan menoa perusteltiin. Eikä siinä ollut oikein suuria erimielisyyksiä. Ainahan tällaisissa asioissa on

eri mieliä, mutta ei sellaista, että se olisi ollut mitenkään noin, että se on nyt nipussa. Vaan oltiin sitä mieltä, että pitää.¹⁹

Koivunen ei vastaa suoraan sängen tarkkarajaiseen kysymykseen vaan puhuu asiasta yleisemmällä tasolla. Hän tuo kuulijan keskelle silloista keskustelua, jossa ”me” toteamme hallitukseen menon ongelmallisuuden mutta jossa ”saatamme” sittenkin saavuttaa parempia tuloksia kuin oppositiossa. ”Koskaan” sanan käytöllä Koivunen saa esiin eduskuntavaalien tuloksen kautta avautuneen tilaisuuden ainutlaatuisuuden. Koivusen mukaan asiassa oli erimielisyyksiä, mutta ne eivät olleet ylitsepäaseäemättömiä, minkä vuoksi haaste piti ottaa vastaan. Koivunen rakentaa monien muiden tavoin historiallisen ”asetelman”, jossa piirtyvät esiin ratkaisun perustelut ja jonka puitteissa löydettiin riittävä yksituumaisuus. Haastattelu jatkuu käsittelemällä Koivusen nimitystä ministeriksi, työtä ministeriössä, hallitusyhteistyön kiemuroita ja hallituksen saavutuksia, minkä jälkeen haastattelijä kysyy, ”miten Skdl:ssä arvioitiin, siinä oli sitten kahdenkin suuntaisia arvioita, mutta tuo juuri sitten hallituksessa olo, sen saavutukset verrattuna siihen, mitä oppositiokautena oli?”

Koivunen: Kyllä se oli sellainen ikuinen keskustelunaihe.

Haastattelijä: Niin, ikuinen keskustelunaihe, saavutukset hallituksessa verrattuna oppositiokauteen.

Koivunen: Kyllä se on sellainen moniselitteinen kysymys. Hallitukseen pitäisi mennä aina silloin kun pääsee, mutta samanaikaisesti pitäisi kyetä pitämään yhteydet joukkoihin. Ei ne tietysti toistensa vastakohtia ole sellaisenaan, että se vaatii sellaista määrätynlaisia yhteydenpitoa ja asenteiden nostamista sillä tavoin, että peli pyörii. Hallitus on hallitus ja hallitus hallitsee. Se valloittaa joukkoja tai menettää joukkoja.²⁰

Koivunen ohittaa kysymyksen ytimen esittämällä jälleen sekä hallitukseen menemisen että sen jälkikäteisarvioinnin olevan ”ikuinen” keskustelunaihe. Vaikka haastattelijä turhautuneen tuntuisesti tiukkaa tarkempaa sisältöä, Koivunen painottaa asian

moniselitteisyyttä eikä suostu vastamaan konkreettisesti. Hän ei myöskään lähde seuraamaan haastattelijan vihjettä ”kahdenkin suuntaisista arvioista”, jossa olisi ollut mahdollista tarkastella hallitusasiaa osapuoliperspektiivistä. Koivunen ryhtyy sen sijaan puimaan hallitusasiaa filosofisesti ikään kuin ajattomana kysymyksenä, jota hallitsee dilemma osallistumisen ja joukkoyhteyksien välisestä suhteesta; tässä hän päätyy lähes aforistisiin kiteytyksiin. Preesensin käyttö viittaa siihen, että Koivunen haluaa tarkastella hallitusasiaa kertomahetken subjektiposiitiosta ja ohittaa tässä yhteydessä vaikeaksi kokemansa menneisyyden tulokinnan. Tässä on kyse tilanteesta, jossa haastateltava väistää kysymyksen, valitsee siitä mieleisiään osia ja kääntää huomion yleiselle tasolle voidakseen sivuuttaa omalta kannaltaan kiusallisen aihepiirin käsittelyn tai tehdä sen haluamallaan tavalla.²¹ Haastattelija ei saa tilannetta haltuunsa edes tiukkasävyisellä lisäkysymyksellä, vaikka muutoin haastattelu sujuu leppoisisissa ja keskustelunomaisissa merkeissä.

Suhtautuminen kompromisseihin on erityisesti SKP:n vähemmistöön kuuluneilla entisillä kansanedustajilla dualistinen: niitä oli monipuoluehallituksessa tehtävä, mutta omaa itsenäisyyttä ei saanut kuitenkaan menettää. Kompromissiin täytyi jäädä myös oman käden jälki, eikä näin monien haastateltavien mielestä hallituspolitiikassa tapahtunut. Puoluevähemmistöön lukeutunut Pauli Puhakka kiteyttää asian preesensissä ikään kuin yleisenä totuutena:

Haastattelija: Miten tämä hallitusratkaisu otettiin silloin -66 ryhmässä vastaan, oliko siinä jo silloin kovin jyrkkä ja selvä tällainen osapuolijako?

Puhakka: Ei siinä ensimmäisessä ratkaisussa, voidaan sanoa, että ryhmähän teki sen ratkaisun, näin minä muistan, että yksimielisesti hallitukseen osallistumisesta. Eikä hallitukseen osallistuminen erimielisyyden aihe sinänsä ollut, vaan kysymys, miten siellä ollaan. Siis jos ohjelmia noudatetaan, niin ne lähtevät siitä, että me olemme itsenäinen liike, joka niin eduskunnassa, kunnanvaltuustoissa, kunnanhallituksissa, niin itsenäistä politiikkaa harjoitetaan, siihen mukauduttiin. Toki asianlaita oli niin, että komp-

romisseja pitää tehdä, sillä ei kukaan voi yksin määrätä asioita. Mutta silloin, kun kompromissista puhutaan, niin silloin pitää ehdottomasti sen kompromissin olla sellainen, joka tuo lähemmäksi sitä tavoitetta, mitä meidän liikkeellä on.²²

Puhakka ei lähde myötäilemään haastattelijan tarjoamaa osapuolitulkintaa vetoamalla päätöksen yksimielisyyteen. Hän ei pidä osallistumista sinänsä ongelmana, vaan hallitusohjelmaa ja -politiikkaa. Puhakka hyväksyy ”toki” kompromissien tekemisen monipuoluehallituksessa, mutta asettaa ehtoja, jotka vaikuttavat ”ehdottomasti” -ilmaisusta huolimatta melko maltillisilta: niiden pitää tuoda lähemmäksi liikkeen tavoitteita, mutta ei tarvitse noudattaa niitä puhtaasti. Tästä asiasta esiintyy aineistossa paljon jyrkempiäkin kannanottoja.²³ Puhakan kertoman mukaan erityisesti Koiviston hallituksen aikana 1968–1970 ajaututtiin kuitenkin kaltevalle pinnalle, joka johti automaattisesti periaatteista luopumiseen:

Haastattelija: Kuinka pian siinä ensimmäisellä hallituskaudella sitten alkoi tulla esiin tällaisia kysymyksiä, joissa heräsi keskustelua, että onko menty liian pitkälle?

Puhakka: Nämä ministerit, jotka silloin ensimmäisenä olivat, ne tavallisesti ennakkoon toivat

(Nauha II b loppu)

Puhakka: Nämä ministerit todella, nehan olivat Tuominen, Suonpää, Koivunen, niin nämä, ennen kuin ne hallituksessa aina ratkaistiin jotakin kysymystä, niin toivat sen sekä Skdl:n liittohallituksen että Skp:n poliittisen toimikunnan ja Skdl:n eduskuntaryhmän käsittelyyn. Jolloin niille oli eväät toimintaan ja ne hakivat eväät liikkeeltä toimintaansa varten. Tällä kaudella ei nämä erimielisyydet - niitä oli, mutta ne ei koskeneet tällaisia käytännön poliittisia ratkaisuja. Ne oli aatteellisia erimielisyyksiä eikä niinkään näitä käytännön poliittisia ratkaisuja.

Haastattelija: Koiviston ensimmäisen hallituksen aikana, muutuiko tämä tilanne silloin?

Puhakka: Silloin se jo muuttui. Silloin alkoi tällainen, että mukautetaan muitten puolueiden rooliin. Sellainen itsenäinen poliittinen työskentely se jäi niin kuin taka-alalle. Sitten alettiin luopua niistä periaatteista, jotka liikkeellä oli niin ohjelmissa kuin mitä muissakin. On luonnollista, että kun tällainen mukautuminen ja liikkeen linjasta poikkeaminen tapahtui hallituksessa, niin silloin myös nämä erimielisyydet siirtyivät tältä aatteelliselta puolelta myös näihin käytännön poliittisiin ratkaisuihin.²⁴

Haastattelija kohdistaa katkelman ensimmäisen kysymyksen hallitusyhteistyön aiheuttamiin ristiriitoihin puolueen sisällä ja nimenomaan siihen, milloin näitä ristiriitoja alkoi esiintyä. Puhakka ei näytä häiriintyvän nauhan vaihtamisesta, vaan jatkaa siitä, mihin on jäänyt, mutta kuitenkin sillä erotuksella, että hän esittelee nyt ministerit nimeltä. Tähän liittyy sikäli kiinnostava muistivirhe, että hän ei mainitse Aleniusta, joka oli ministerinä sekä Paasion että Koiviston hallituksissa, vaan Erkki Tuomisen, joka toimi puolestaan Ahti Karjalaisen toisen heinäkuun puolivälissä 1970 nimitetyn hallituksen oikeusministerinä. Tämä saattaa kertoa siitä, mitä mieltä Puhakka on sosialisti Aleniuksesta ja siitä, että hän ei halua liittää Aleniusta oikeana pitämäänsä toimintatapaan. Puhakka tekee selvän eron Paasion ja Koiviston hallitusten välille. Ensiksi mainittu erottuu tässä arviossa edukseen ilmeisesti sen vuoksi, että Puhakka itse ja hänen hengenheimolaisensa olivat hallitukseen osallistumisen kannalla. Koiviston hallitukseen osallistumisesta jouduttiin SKP:ssä äänestämään.²⁵ Paasion hallituksen aikana erimielisyydet olivat Puhakan mukaan aatteellisia eivätkä ne heijastuneet käytännön politiikkaan sen vuoksi, että ministerit toivat ainakin tärkeimmät ratkaisut kollektiivisten puolue-elinten päätettäväksi, jolloin niillä oli takanaan laaja tuki.

Puhakka katsoo haastattelijaa seuraten tilanteen alkaneen muuttua vasta Koiviston hallituksen aikana, mutta esittää sen tapahtuneen vähittäisesti. Hallitusyhteistyö johti mukautumiseen ”toisten puolueiden rooliin” ja merkitsi asteittaista itsenäisyydestä luopumista, mikä puolestaan ”luonnollisesti” johti erimielisyyksien kärjistymiseen myös liikkeen sisällä. Puhakka kertoo asioiden edenneen siten, että ensin luovuttiin aatteista, mikä alkoi

sitten asteittain heijastua käytännön hallituspolitiikkaan. Puhakan mukaan hallitusyhteistyön kautta tapahtui se, minkä Alenius omassa haastattelussaan toteaa silloiseksi tavoitteekseen: SKP alkoi integroitua porvarilliseen järjestelmään. Tässä Puhakka rakentaa eräänlaisen väistämättömyyden kehän, jossa syyllistä ei nimetä suoraan vaan asia esitetään ikään kuin rautaisena lakina, luonnollisena kehityskulkuna, jonka hallitusyhteistyö tuottaa, kun periaatteista ei enää pidetä kiinni. Tätä ajatusrakennelmaa seuraamalla osoittautuvat ne, jotka ajoivat hallitukseen osallistumista itseisarvoisesti, syypäiksi kentän tyytymättömyyteen – ja myös liikkeen kannatuksen laskuun. Vähemmistön edustajat eivät omissa kertomuksissaan mieti, kuinka paljon sisäinen riitely vei terää hallituspolitiikalta, kun taas enemmistöläiset lähtevät tarkastelemaan asiaa juuri tästä päästä.

Kysymys hallituspolitiikkaan sitoutumisen asteesta tuleekin vahvasti esiin SKDL:n kansanedustajien kertomuksissa. Sen kautta puoluehajaannus kehkeytyy tiiviisti osaksi hallituskysymyksen tarkastelua. Kummankin osapuolen edustajat esittävät arvioitaan siitä, kuinka sitoutuneita toiset olivat hallitusyhteistyöhön. Näissä arvioissa ovat mukana 1960-lopun hallitusten lisäksi myös sen jälkeiset hallitusratkaisut, joissa erimielisyyden kansandemokraattisen liikkeen sisällä jyrkkenivät. Karkeasti ottaen enemmistöläisten kertomusten mukaan vähemmistöläiset sitoutuivat korkeintaan puolinaisesti niihin hallituksiin, joissa ministereinä oli SKDL:n edustajia. Heidän toimintaansa kuvataan yleisesti hajottavaksi ja ”oppositiomaiseksi”.²⁶ Vähemmistön edustajat puolestaan esittävät, että enemmistöläiset olivat valmiita menemään hallitukseen lähes ehdoitta, kun taas vähemmistöläiset penäsivät konkreettisia tuloksia, joita voidaan kuitenkin osoittaa vasta jälkikäteen.

Kekkonen ”tunnustuksellinen” puhe

Kaikista henkilöistä Kekkonen esiintyy erisnimenä aineistossa eniten: myös ohi puolueen omien poliittisten johtajien. Kekko-

sesta kysytään paljon, mutta haastateltavat puhuvat hänestä runsaasti myös omasta tahdostaan. Pääosa haastatelluista SKDL:n eduskuntaryhmän entisistä jäsenistä kertoo, että heillä ei ollut kohtaamisia Kekkosen kanssa juuri lainkaan tai että ne tapahtuivat ennen muuta virallisissa yhteyksissä: henkilökohtaisella tasolla suhde jäi etäiseksi.²⁷ Suoriakin suhteita Kekkoseen oli, mutta ne olivat muistitiedon mukaan harvojen käsissä: oikeastaan vain eduskuntaryhmän puheenjohtaja Paavo Aitiolla mainitaan olleen säännölliset, läheiset ja luottamukselliset suhteet Kekkoseen. Aitio toimi sanansaattajana molempiin suuntiin, ja häntä luonnehditaan Kekkosen sisäpiiriläiseksi. Kun Aitio esitteli suuria linjakysymyksiä eduskuntaryhmälle, voitiin ounastella, että niiden takana oli myös Kekkosen siunaus.²⁸

Kekkosella tunnustetaan kuitenkin olleen huomattavaa epäsuoraa vaikutusvaltaa kommunisteihin. Monet haastateltavat rakentavat SKDL:n erityissuhdetta Kekkoseen sitä kautta, että ”mehän ratkaistiin hänen valintansa”.²⁹ Vaikka sitä ei kovin suoraan sanotakaan, niin piiloisesti tässä luodaan vaikutelmaa, että Kekkonen oli kiittolisuudenvelassa kommunisteille ja että se vaikutti hänen poliittisiin ratkaisuihinsa. Aineiston haastateltavat ilmaisevat arvostuksensa Kekosta kohtaan, vaikka joissakin, erityisesti sisäpoliittisissa kysymyksissä, hänelle ojennetaan myös risuja. Ulkopoliitiikan hoidosta hän saa varauksetonta kiitosta.³⁰ Aulis Juvela muotoilee pienen varauksen niin, että ”vaikka me arvostammekin Kekosta suurena valtiomiehenä, mutta ei se ihan särötöntä ollut”.³¹

Kekkosen sisäpoliittista roolia ja aktiivisuutta suhteessa kommunisteihin entiset SKDL:n kansanedustajat kommentoivat paljon, ja tässä asiassa myös haastatelijat ovat erityisen aktiivisia. Artikkelin alussa mainittu Kekkosen Helsingin yliopiston Pohjois-Pohjalaisen Osakunnan vuosijuhlissa 4.2.1967 pitämä puhe nousee useissa haastatteluissa esille sekä haastateltavien että haastateltelijoiden aloitteesta. Yleisempää kuitenkin on, että haastateltavat ottavat sen itse puheeksi ja kommentoivat omalta kannaltaan sen merkitystä. Puhe on luettu tarkasti, ja siitä on jäänyt pysyvä muistijälki, jota haastattelutilanteessa puretaan auki. Näyttää kui-

tenkin siltä, että puolueen vähemmistön edustajat pitävät puhetta tärkeämpänä kuin enemmistöläiset, jotka painottavat puolestaan enemmän tekoa, vuoden 1966 hallitusratkaisua. Puheen vähäisemmästä merkityksestä muille poliittisille ryhmille kertoo se, että koko VEMU-aineistossa SKDL:n kansanedustajien lisäksi vain kaksi kokoomuksen kansanedustajaa mainitsevat – kriittisessä sävyssä – nimeltä Ostrobotnian puheen.

Kekkonen oli esitellyt puheensa joitakin perusideoita jo aikaisemmissa esiintymisissään ja ajatellut pitävänsä sen varhaisemmin sopivassa tilaisuudessa, mutta sellaista ei monista syistä osunut kohdalle ennen Ostrobotnian juhllisuuksia. Kekkonen oli ollut aikeissa sisällyttää Helsingin työväentalolla syyskuussa 1964 pitämäänsä puheeseen kommunistien isänmaallisuutta käsittelevän kohdan, joka oli lähes sanasta sanaan sama kuin Ostrobotnialla vuonna 1967, mutta jätti sen kuitenkin pois lähestyvien kunnallisvaalien vuoksi. Hän oli aikeissa esittää samoja ajatuksia vuoden 1965 uudenvuodenpuheessaan, mutta harkitsi kuitenkin tilanteen sopimattomaksi. Hän sivusi aihetta kuitenkin jo uudenvuodenpuheessaan vuonna 1967. Osakuntajuhlissa kuultiin huolellisesti mietitty ja hallittu kokonaisuus, jonka eri versioita Kekkonen oli luetuttanut luotetuilla ystävillään.³² Olennaista on, että Kekkonen puheen perussisältö oli siis olemassa jo ennen tekoa, Paasion hallituksen muodostamista, ja että se rakentui useista ajallisista kerroksista.

Kekkonen hahmotteli puheessaan kuvaa suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta yhdenmukaisuuden tavoittelusta kohti moniarvoisuutta ja tukeutui tässä uusimpaan sosiologiseen tutkimukseen.³³ Suurena linjana hän näki kehityksen ”jäykkärajaisesta luokkayhteiskunnasta pluralistiseen yhteiskuntaan, jossa moninaisuus pääsee eri aloilla toteutumaan ja jossa kansalaisilla on tilaisuus monin tavoin vaikuttaa yhteiskuntaan”. Kekkonen haki vertailukohtaa historiasta. Hän tarkasteli itsekriittisesti erityisesti sotien välisenä aikana ylhäältä päin esitettyä ’kansan eheyttämisen’ ohjelmaa: yhdenmukaisuuden vaatimus oli ollut liian ahdas ja ”kuolleena syntynyt”, koska yhteistoiminta ei voi rakentua sanelun tietä. Hän toteaa puheessaan, että ”meidän olisi pitänyt

tunnustaa vasemmistolle oikeus pitää omat ihanteensa ja käsityksensä aivan samoin kuin me pidimme omamme”. Kekkonen painottaa päässeensä itse jo 1930-luvun lopulla taisteltuaan lapuanliikettä ja IKL:ää vastaan ”uuteen käsitykseen demokratiasta: erimielisyyden hyväksyminen on eräs demokratian tunnusmerkki”. Kansallinen solidariteetti on Kekkonen mukaan saavutettavissa ojennetun avoimen käden ja sitä tietä luodun yhteistyön avulla, mikä tuli todistetuksi, kun syksyllä 1937 muodostettiin punamultahallitus, jossa sosialidemokraateilla oli merkittävä edustus. Ratkaisu osoittautui Kekkonen mielestä ”osuvaksi ja välttämättömäksi” ja kansakunnalle suotuisaksi.³⁴

Kekkonen mukaan ”edessämme” on nyt kenties yhtä vaikea tehtävä kuin 1930-luvun kiistakysymys, joka tarkoitti sosialidemokraattien hallituskelpoisuutta: ”Tarkoitan kommunistiemme nivelymistä täysivaltaisina suomalaisen yhteiskuntaan.” Sana-valinnat ja -muodot ovat tässä kiinnostavia: Kekkonen puhuu ”nivelymisestä”, jolloin kyse ei olisi Kekkonen aiemmin kritisoimasta ”sanelusta” vaan siitä, että kommunistimme – tämä muotoilu viittaa puolestaan kommunisteihin kansallisena tekijänä – itse kulkisivat tähän suuntaan. Tähän heille oli osoitettava mahdollisuus, ojennettava käsi. Kommunistit olivat Kekkonen mukaan organisaatioidensa avulla jo monella tavalla ja eri yhteiskuntaelämän alueilla, ”nyt hallituksessakin”, olleet rakentamassa suomalaista yhteiskuntaa ja tuoneet ”maahan uutta tekisi mieli sanoa kansallista henkeä ja vireyttä”.³⁵ Useissa myöhemmissä yhteyksissä Kekkonen puheen tätä kohtaa on siteerattu väärin: on puhuttu integraatiokertomuksen hengessä ”niveltämisestä” eikä Kekkonen tarkoittamasta ”nivelymisestä”, jossa kommunistit itse ovat hakeutumassa vapaaehtoisesti ja omine ajatuksineen demokraattisen yhteiskunnan pelisääntöjen piiriin.³⁶

Sosiologi Erik Allardtitiin vedoten Kekkonen toteaa muiden puolueiden vastustaneen kansandemokraattien osallistumista hallitusvastuuseen, koska ne ovat pelänneet, että nämä eivät tulisi noudattamaan yhteisiä pelisääntöjä. Kekkonen mukaan kommunistien pitäminen jatkuvasti hallituksen ulkopuolella merkitsee, ”että maan vähäväkisimmällä väestöllä ei ole samoja

valtiollisia oikeuksia kuin muilla ja että sen poliittista vaikutusvaltaa vähennetään”.³⁷ Poliittinen ristiriita kansandemokraattien ja muiden kesken on Kekkonen mukaan ”omiaan ylläpitämään ja jyrkentämään luokkajakoa ja estämään luokkajakoon liittyvien ristiriitojen sääntelemistä”. Allardtiin jälleen tukeutuen Kekkonen tekee sen poliittisen johtopäätöksen, että yhteiskunnan rauhallisen kehityksen turvaamiseksi on Suomessa hyväksyttävä kansandemokraattien periaatteellinen oikeus vaikuttaa valtakunnan asioihin hallituksesta käsin tasaveroisesti muiden poliittisten ryhmien kanssa. Tämän ehtona on se, että kansandemokraatit sopeutuvat parlamentaarisiiin pelisääntöihin ja ovat valmiita laatimaan tai muuttamaan entisiä sääntöjä ”vain yhteisvoimin ja voimassaolevien sääntöjen mukaisessa järjestyksessä”.³⁸

Kekkonen puheessa on useita mielenkiintoisia seikkoja, joilla on ollut vaikutusta sen myöhempään tulkintaan ja jotka liittyvät monella tavalla aikaan. Puhetta on, kuten todettu, valmisteltu pitkään ja se oli tarkoitus pitää aikaisemmin, mikä olisi lisännyt sen terää: nyt se tuli myöhässä! Kekkonen peräänkuuluttama perusratkaisu oli tehty jo noin kahdeksan kuukautta aikaisemmin, kun kommunistit oli hyväksytty mukaan hallitukseen: tähän toteutuneeseen tapahtumaan Kekkosella oli vain lyhyt viittaus yllä siteeratussa ”nyt”-sivulauseessa. Hänellä olisi ollut puheessaan tilaisuus arvioida, olivatko kommunistit toimineet Paasion hallituksessa yhteisten pelisääntöjen mukaisesti ja siten täyttäneet heihin asetettuja odotuksia ja olivatko toiveet heidän niveltymisestään suomalaiseseen demokratiaan toteutuneet käytännössä. Mainittu ”nyt”-sivulause on kuitenkin sijoitettu puheessa kommunistien kannalta niin suopeaan yhteyteen, että se voidaan tulkita tunnustukseksi heidän työstään hallituksessa.

Kekkonen puhe herätti tuoreeltaan laajaa huomiota julkisuudessa. Sanomalehdissä esitettiin neutraalissävyyisten kannanottojen lisäksi runsaasti myös kriittisiä puheenvuoroja. Maalaisliiton, TPSL:n ja erityisesti kansandemokraattien äänenkannattajat ilmaisivat sille tukeansa, mutta poliittisen kartan oikealta laidalta kuului epäileviä ääniä ja jyrkkää torjuntaakin. Oikeistolaiset lehdet vierastivat ja vastustivat erityisesti puheen poliittisia

johtopäätöksiä. Antikommunismia Suomessa tutkineen Jarkko Vesikansan mukaan ”Ostrobotnian puhe oli monille porvareille liikaa”.³⁹

Juoni vai valtiomiesmäinen esiintulo?

Kommunisteille saattoi olla Kekkonen mahdollisia salattuja motiiveja tärkeämpää se, miltä asiat näyttivät: heitä puhuteltiin tasa-vertaisina kansalaisina, ja muilta poliittisilta ryhmiltä pyydettiin ymmärrystä ja ennen muuta uudelleenarviota heidän asemastaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Puheesta saa vaikutelman, että Kekkonen viesti oli kansandemokraattien lisäksi suunnattu kohti oikeistoa: ”porvareilta” odotettiin samalla tavalla pysyvää suunnanmuutosta kuin kommunisteilta. Jos Kekkonen oli epävarma kommunisteista, mikä ei tekstin tasolla sinänsä näy, yhtä lailla oli syytä epäillä muita puolueita, jotka saattoivat tuhota jo käynnistyneen yhteiskunnallisen kokeilun, jossa luottamuksen toivottiin rakentavan uudenlaista poliittista kulttuuria.

On huomattava, että entiset SKDL:n kansanedustajat osallistuvat omilla kertomuksillaan myös myöhempään keskusteluun Kekkonen ajasta niiltä osin, kun sitä oli käyty julkisuudessa haastatteluhetken mennessä. He esimerkiksi kommentoivat haastatteluissaan suoraan poliitikkokollegojensa muistelmia tai historianantukijoiden esittämiä tulkintoja Kekkonen kaudesta. Kuopion vaalipiiristä eduskuntaan vuonna 1958 valittu Veikko J. Rytönen toteaa, että ”nythän sitä on jälkeenpäin sitten ollut monenlaista historiankirjoittajaa, joka on asettanut Kekkonen politiikan jopa kyseenalaiseksi”.⁴⁰ Monet haastateltavat puolustavat Irma Rosnellin lailla Kekkoa ajankohtaisessa suomettumiskeskustelussa esitettyjä syytöksiä vastaan: ”En minä nyt mikään Kekkos-fani suinkaan ollut, mutta en minä mitään mieltä näe siinä, että Kekkonen aikaa nyt revitään alas”. Hänen mielestään on kummallista, että Kekkoa arvioidaan nykypäivän taustaa vasten: ”Hän eli aikansa ja sen aikaiset tilanteet huomioon ottaen.”⁴¹ Tämä kaikki korostaa kertomisen ajan merkitystä aineiston analyysin

kannalta ja muistuttaa muistitiedon ajallisesta monikerroksellisuudesta: haastateltavat tulkitsevat Kekkonen ajan tapahtumia sekä kokijan että kertomisen ajan positioista käsin.⁴²

Porilainen vuonna 1966 eduskuntaan valittu Aulis Juvela nostaa Ostrobotnian puheen esiin oma-aloitteisesti vastatessaan Kekkonen sisäpoliittista roolia käsittelevään yleiseen kysymykseen. Se ei kohdistu suoraan Kekkonen suhteeseen kommunisteihin, mutta siinä viitataan kansandemokraattien kannalta arkoihin aiheisiin, joissa näkyi Kekkonen kädenjälki:

Haastattelija: Miten hänen sisäpoliittinen toimintansa? Hänhän puuttui silloin tällöin sitten aktiivisestikin joko hallituksen aikaansaamiseen tai tulopoliittiseen ratkaisuun.

Juvela: Minä sanoisin, että Kekkonen..., että nimenomaan vuosi -66 muodostaa hyvin ratkaisevan käänteen myöskin tässä asiassa, jolloin hänen kuuluisa Ostrobotnian puheensa, jossa hän tunnusti niin kuin tunnusti kommunistit tasavertaisiksi kansalaisiksi tässä maassa. Ja hän oli myötävaikuttamassa siihen, että me tulimme hallitukseen pitkän tauon jälkeen. Kyllä me, siitä saakka se niin kuin Kekkonen arvostus meidän keskuudessa kasvoi.⁴³

Juvela sijoittaa pienen epäröinnin jälkeen puheen väärään ajankohtaan ja antaa ymmärtää asioiden esittämisjärjestyksen perusteella puheen edeltäneen Paasion hallituksen muodostamista. Konditionaali ”minä sanoisin” jättää ajoitukseen pie-noista epävarmuutta, mutta Juvela paikkaa sen luonnehtimalla vuoden 1966 käännettä ”hyvin ratkaisevaksi”. Muistitiedossa ”väärin muistaminen” on sallittua, jokaisella on oikeus muistella niin kuin hän haluaa: se johdattaa ennen muuta kysymään, mitä tämä tarkoittaa, mistä se kertoo ja mitä merkityksiä siihen liittyy. Alessandro Portelli lähtee legendaarisessa tutkimuksessaan *The Death of Luigi Trastulli* (1991) liikkeelle siitä havainnosta, että muistelijat ajoittivat systemaattisesti Italian poliisin mielenosoituksessa ampuman työläisaktivisti Trastullin kuoleman väärään ajankohtaan ja väärään yhteyteen ja tulee siihen johtopäätökseen, että näiden ”muistivirheiden” tarkoituksena oli tehdä tapahtumasta käsitettävä ja auttaa yhteisöä selviytymään alistetussa ase-

massaan. Havainto ei saanut Portellia kritisoimaan ”virheellistä” tietoa sinänsä tai vähätteleään muistitiedon merkitystä, vaan kääntämään sen resurssiksi, koko tutkimuksen kantavaksi ideaksi. ”Väärin” muistaminen johdatti hänet ”oikeille” jäljille.⁴⁴

Juvelan kertomuksessa nurinkurinen ajoitus korostaa Kekkonen ja hänen puheensa merkitystä koko prosessissa. Katkelmassa kansanrintamahallituksen muodostaminen näyttää puheen seuraukselta. Nämä seikat yhdessä sinetöivät Juvelan mukaan sen, että Kekkonen arvostus lisääntyi kansandemokraattien keskuudessa. Juvelan lailla monet muut ovat liittäneet Kekkonen puheeseen ”kuuluisa”-epiteetin, joka viittaa ennen muuta sen jälkimaineeseen. Samaa luonnehdintaa käytetään yleisesti myös tutkimuskirjallisuudessa.⁴⁵ Se luonnehtii puhetta eri tavalla kuin esimerkiksi adjektiivi ”merkittävä”, joka olisi nostonut sen sisältöä enemmän esille ja painottanut sen käänteentekevää merkitystä.

Ele Alenius mainitsee vuonna 1990 tehdyssä haastattelussa Ostrobotnian puheen vain kerran ja silloinkin ohimennen, mutta esittää sen kuitenkin tärkeäksi etapiksi kohti kansanrintamahallitusta ja SKDL:n aseman muutosta. Hän puhuu samoista asioista kuin Kekkonen puheessaan, mutta ei erikseen korosta sen merkitystä, vaan pikemminkin hallitusneuvottelujen tärkeyttä. Asia tulee esiin sellaisessa yhteydessä, jossa haastattelija kysyy Paavo Aition roolista vuoden 1966 hallitusratkaisussa. Alenius toteaa Aition käyneen merkittäviä keskusteluja Kekkonen kanssa ja olleen yhtenä ”tärkeänä tekijänä”, joskaan ei ainoana, pohjustamassa kansanrintamahallituksen syntyä. Tämän jälkeen haastattelija kohdistaa kysymyksensä Kekkoseen:

Haastattelija: Ja presidentin kantahan oli aika selkeä, että hän toivoisi tällaista laajaa hallitusta, jossa työväenpuolueet olisivat mukana.

Alenius: Nimenomaan. Kekkonenhan oli, jos nyt ajatellaan aikaisemmat Ostrobotnia-puheet ja hänen pyrkimyksensä kävellä pitkän sillan yli ja niin edespäin, että tämä oli hänen jo pitemmän ajan linjansa, niin hyvin keskeisenä tekijänä. Niin kuin sanoin, niin eri suunnilta tietyt tekijät johtivat tai vaikuttivat samaan suuntaan.⁴⁶

Myös Alenius kertoo Kekkonen pitäneen kommunisteihin liittyvän puheen ennen Paasion kansanrintamahallituksen syntymistä, jolloin se näyttäytyy hallituksen muodostumisen edellytyksenä. Sekaannus aikajärjestyksessä korostaa Kekkonen roolia kääntein arkkitehtina, ja sama tulee esiin muistutuksesta, että kyse oli Kekkonen pitemmästä linjasta, joka sai erilaisia ilmenemismuotoja. Tässä katkelmassa Alenius linkittää, haastattelijan avustuksella, teon ja puheen selkeästi toisiinsa: ne olivat osa samaa prosessia.⁴⁷

Monet haastattelijat – vain hieman kysymyksiään varioiden – tarjoavat omissa kysymyksissään haastateltaville sitä tulkin-
taa, että Kekkonen puheen tarkoituksena ei ollut vahvistaa vaan nimenomaan heikentää kommunistien asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa syleilemällä heidät kuoliaaksi. Tämä näkemys on saanut tukea ennen muuta myöhemmästä Kekkos-tutkimuksesta, ja monet haastattelijat pyrkivät saamaan sen tuloksille vahvistusta aikalaistoimijoilta. Varsinkin SKP:n vähemmistösiipeen kuuluneet haastateltavat lähtevät yleensä myötäilemään tätä ajatuskulkua, mutta tässäkin on vaihtelua.

SKP:n varapuheenjohtaja ja vähemmistösiiven keulahahmo, vuodesta 1962 eduskunnassa istunut Taisto Sinisalo puhuu paljon ja jäsenyöneesti kommunistien suhteesta Kekkoseseen. Hän myös antaa suuren merkityksen Kekkonen osakuntapuheelle, jonka taustoja hän kuvaa muita haastateltavia tarkemmin:

Sinisalo: Minä esimerkiksi olen nähnyt, että Suomen porvaristo on kehittänyt aika taitavan luokkataktiikan integroidakseen työväenliikkeen tähän porvarilliseen yhteiskuntaan siten, että sen itsenäinen voima on sidottu tähän yhteiskuntaan. Ja tässä se Kekkonen toinen elämäntehtävä, kansallisen yhtenäisyyden rakentaminen, on minulle tietysti ollut aina vieras. Minä hyvin tarkkaan olen monet kymmenet kerrat lukenut Kekkonen Ostrobotnia-puheen, se oli –

Haastattelija: -66 vuonna.

Sinisalo: Niin. Ja sitä edeltäneen Jollaksen seminaarin, jossa kommunistien myrkkyhampaan vetämisestä puhuttiin. Olen lukenut Dahrendorfin, sen saksalaisen sosiologin hyvin pitkälle meneviä yhteiskuntarauhan rakentamisen kehittäjiä ja olen ollut valmis näkemään, että tuo Ostrobotnian puhe esimerkiksi on melko suorasti näistä kahdesta tekijästä - siitä Jollaksen seminaarista ja tästä - hyvin merkittävän yhteiskunnallisen henkilön tämän Rafael Dahrendorfko, hän nyt on? Hän on luokkaristiriitojen säätelystä kirjoittanut hyvinkin merkittävää tekstiä.

Haastattelija: Tarkoitatko sitä, että siis Kekkonen strategia oli vetämällä siis SKP mukaan - nimenomaan SKP mukaan tähän hallitusvastuuseen ja vastuun kantamiseen, niin nivellyttäisi sen tavallaan tähän porvarilliseen valtiojärjestelmään tai porvarilliseen ajattelutapaan ja viedä luokkakantaisuustalalta liikkeelle?

Sinisalo: Joo, siihen nimenomaan kuuluu ristiriitojen tunnus-taminen, niiden tiedostaminen. Sehän oli Dahrendorfilaisuuden suuri avaus, että ei saa piilottaa yhteiskunnallisia ristiriitoja. Porvaristohan siihen saakka kielsi yhteiskunnalliset ristiriidat. Dahrendorf suoritti avauksen, jonka mukaan on tunnustettava nämä ristiriidat, tuotava ne avoimena eteen ja luotava sellainen foorumi, jonka ympärille voidaan yhdentää kaikki ihmiset ratkomaan näitä ristiriitoja.

Haastattelija: Että niille tulee jotain puuhaa.

Sinisalo: Niin ja oma vastuu siitä menosta. Kekkosella on tietysti suhteessa kommunisteihin, niin sen ensimmäisen elämäntehtävän, jonka minä taas jaan ja olen ollut melkein kekkoslaisempi kuin Kekkonen näissä Suomen rauhanpolitiikassa ja ulkopoliittisissa suhteissa, erityisesti suhteissa Neuvostoliittoon. Tietystihän siinä on tarvinnut kommunisteja. Ei voi sanoa, että sillä nyt on ollut tällainen ahdas luokkaetu yksinomaan sanellut sitä ratkaisua. Mutta hänhän on selvästi puhunut kahdesta elämäntehtävästään. Hän on puhunut ulkopoliitiikan alaan liittyvästä ja tästä kansallisen yhtenäisyyden rakentamisesta.⁴⁸

Sinisalo sanoo ”Suomen porvariston” kehittäneen taitavan integraatiotaktiikan ja kuvaa Kekosta ikään kuin sen toimeen-

panijana. Sinisalo määrittelee tämän ”kansallisen yhtenäisyyden rakentamisen” Kekkonen toiseksi elämäntehtäväksi, josta hän irtisanoutuu selkeäsanaisesti. Kun hän nostaa oma-aloitteisesti esiin Kekkonen Ostrobotnia-puheen, haastattelija tarjoaa sen pitoajaksi väärää vuotta, minkä Sinisalo ohimennen myöntää ja jatkaa välittömästi omaa ajatuskulkuaan. Puheen merkitys Sinisalolle tulee ilmi siinä, että hän ilmoittaa lukeneensa sen tarkkaan ”monet kymmenet kerrat” (!) ja perehtyneensä huolellisesti sen taustalla oleviin saksalaisen sosiologin Ralf Dahrendorfin ajatuksiin yhteiskunnallisten ristiriitojen sääntelystä. Sinisalo ei mainitse lainkaan Erik Allardtia, johon Kekkonen puheessaan vetoaa, vaan menee suoraan Dahrendorfiin, jota puolestaan Kekkonen ei puheessaan lausu nimeltä.

Sinisalo vaikuttaa suhtautuvan myötäsukaisesti siihen, että yhteiskunnallisten ristiriitojen olemassaolo tunnustetaan ja että niitä ryhdytään ratkomaan siltä pohjalta. Sinisaloon mainitsemalla Jollaksen seminaarilla tarkoitetaan Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan 8.–13.6.1964 järjestämää kuusipäiväistä seminaaria, jonka aloituspäivänä nuoret sosiologit Allardt, Antti Eskola ja Yrjö Littunen pitivät omat alustuksensa teeman ”Suomalaisen yhteiskunnan rakenne” alla. Muut aineiston haastateltavat eivät mainitse tätä seminaaria. Omassa esityksessään ”Suomalaisen yhteiskunnan perusvastakohtaisuudet” Allardt esitteli uusia sosiologisen tutkimuksen tuloksia ja tarkasteli laajasti Dahrendorfin teoriaa ”sädelystä ristiriidasta”. Alustuksessaan Allardt teki ne johtopäätökset kommunistien asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa, joita Kekkonen siteerasi sanasta sanaan omassa puheessaan.⁴⁹

Haastattelijan suorasukaiseen kysymykseen Kekkonen integraatiostrategiasta Sinisalo vastaa toistamalla Dahrendorfin ajatuksia, mutta ei ryhdy pohtimaan Kekkonen motiiveja lyhyttä keskustelunomaista ”joo”-myöntöä lukuun ottamatta. Sen sijaan Sinisalo nostaa esiin Kekkonen toisen elämäntehtävän, jonka hän sijoittaa merkitykseltään ensimmäiseksi: hyvien suhteiden rakentamisen Neuvostoliittoon. Tätä Sinisalo sanoo tukeneensa varauksetta ja esittää olleensa ”melkein kekkoslaisempi kuin

Kekkonen” itse. Tässä tehtävässään Kekkonen tarvitsi Sinisalon mukaan ”tietysti” kommunisteja: tämä itsestään selvänä esitetty asia korostaa kommunistien asemia suhteessa Kekkoseen ja viittaa ainakin epäsuorasti siihen, miksi tämä pyrki sopeuttamaan kommunistit suomalaiseen demokratiaan.⁵⁰

Pohjois-Karjalan vaalipiiristä eduskuntaan vuonna 1954 valittu Pauli Puhakka ottaa haastattelijan pyynnöstä kantaa Kekkonen vaikutusvaltaan kommunisteihin ja tämän sisäpoliittisiin tavoitteisiin:

Haastattelija: Tuo Kekkonen vaikutus ilmeisesti oli aika suuri. Joskushan on nähty koko tämä Skdl:n hallitukseen mukaan ottaminen ja siellä pitäminen Kekkonen juonena, jossa tarkoitus oli tehdä puolueesta hampaaton.

Puhakka: Kyllä tämä pitää paikkansa. Kekkonenhan oli sijoittanut tämän siihen kuuluisaan Ostrobotnian puheeseen tämän, että Skdl:nkin ihmiset ovat hyväksyttäviä myös hallitukseen saakka. Kyllä se Kekkonen kuningasajatus on, että tätä kautta tällainen integrointi tähän yhteiskuntaan muitten puolueitten rooliin, niin saadaan toteutettua. Se on aivan selvää.”⁵¹

Haastattelija esittää passiivimuodossa Kekkonen juonen toisten sanomisiin verhottuna niin provokatorisesti, että siihen on lähes mahdoton olla tarttumatta, vaikka ilmaisu ”joskushan on nähty” vaimentaakin sitä aavistuksen verran. Puhakka myöntää juonen todeksi ja kytkee sen itse Kekkonen Ostrobotnian puheeseen, jossa Kekkonen ”kuningasajatuksensa” esitti. Puhakka pitää ”aivan selvänä”, että Kekkonen tarkoituksena oli sopeuttaa kommunistit ”tähän yhteiskuntaan” ja tehdä SKP:stä muiden kaltainen puolue; tämä on kuitenkin hieman lievempi ilmaisu kuin haastattelijan esittämä ”hampaaton”-metafora. Puhakka ei suoranaisesti ajoita osakuntapuhetta, mutta asiayhteys viittaa siihen, että se olisi edeltänyt hallitusratkaisua ja että jälkimmäinen olisi ollut puheen seuraus.

Kaikki vähemmistöläiset eivät ole kuitenkaan valmiita menemään tulkinnoissaan yhtä pitkälle kuin Puhakka. Porilaisen Irma Rosnellin tulkinta Kekkonen Ostrobotnian puheessa ilmaise-

masta tavoitteesta on toinen, mikä tulee esiin vuonna 1992 tehdyssä haastattelussa hallitusasiaa käsiteltäessä:

Haastattelija: Mutta toisaalta Kekkosellahan oli kova halu pitää niin kuin kansandemokratit hallituksessa ja oliko hänen intresseissään nyt sulauttaa tätä puoluetta sosialidemokraatteihin? Sitä en usko tai tiedä.

Rosnell: En tiedä, kun minä olen Kekkoson ihmisiä, niin minä en niin kuin Kekkosesta sillai uskoisi – haluaisi uskoa tämmöistä, joka ei sovi minun ajatteluuni. Kun minä ymmärtäisin Kekkoson se, että hän piti sen osakuntapuheensakin, että kommunistit hallitukseen, kommunistit on ihmisiä, niin minusta se oli enemmänkin tämmöistä Kekkoson valtiomiestavoitetta, että saada kansakunta ehyeksi. Mutta en minä usko, että hänellä – minä en kuvittelisi, että hänellä olisi tämmöinen, että hän välttämättä haluaisi puolueita sulauttaa, vaan että hän haluaisi, että kommunistitkin tulisi mukaan yhteiskuntaan – ei syrjittynä porukkana, vaan omalla panoksellansa. Näin minä niin kuin haluaisin uskoa.⁵²

Haastattelija esittää kysymyksessään oman hyvin pitkälle menevän tulkintansa Kekkoson aikeista, mutta jättää sen päätteeksi esittämässään epäilyssä Rosnellille mahdollisuuden käsitellä asiaa vapaasti omalta kannaltaan. Haastattelijan kysymykseen sisältyvä ”-ko”-liitepartikkelilla ja ”nyt”-adverbilla ehdollistama väite Kekkoson pyrkimyksestä on kova: tämän tarkoituksena ei ollut pelkästään sopeuttaa kommunistit demokratian pelisääntöihin vaan peräti lakkauttaa SKP itsenäisenä puolueena sulauttamalla se sosialidemokraatteihin. Rosnell hieman epäroii, mitä moninkertainen konditionaalinen käyttö ilmentää, mutta asemoi itsensä ”Kekkoson ihmiseksi” ja esittää haluavansa kaikesta huolimatta uskoa tämän vilpittömyyteen. Viittaamalla Kekkoson ”valtiomiestavoitteeseen” Rosnell häivyttää asiasta pelin politiikkaa, mutta jättää sille kuitenkin takaportin käyttämällä ilmaisua ”välttämättä”.

Rosnell muotoilee Kekkoson Ostrobotnian puheessa tekemän tunnustuksen hieman eri tavalla kuin Juvela, joka puhuu kommunisteista ”kansalaisina” kun taas Rosnell puolestaan ”ihmi-

sinä”, mikä tekee muutoksesta hyvin dramaattisen. Rosnell kuvaa, joskin kaksinkertaisella konditionaalilla ehdollistettuna, Kekkonen mieltä ja puhuu tämän äänellä, että hän ei halunnut sulattaa puolueita vaan pelkästään eheyttää kansankunnan. Rosnell arvelee Kekkonen pyrkineen saamaan kommunistit mukaan rakentamaan tasavertaiselta pohjalta suomalaista yhteiskuntaa. Hän ei näytä uskovan Kekkonen ”ketunhäntä kainalossa” -juoneen, vaikka hänen muotoilunsa eivät varmuutta osoitakaan.

Vaikka arviot Kekkosesta eivät täysin noudata osapuolijakoa, joissakin haastatteluissa rintamalinjat näkyvät selvästi. Enemmistöläisillä on Kekkosesta valtaosin positiivinen käsitys, vaikka sävyeroja onkin havaittavissa. He eivät näytä antaneen osakuntapuheelle yhtä suurta merkitystä kuin vähemmistösiiven edustajat, vaan tarkastelevat asiaa enemmän hallituskysymyksen kautta. Enemmistöläinen vuonna 1966 eduskuntaan valittu Heikki Mustonen ei täysin hyväksy haastattelijan esittämää sopeuttamisteesiä, joka itsessään asettaa SKDL:n outoon valoon:

Haastattelija: Sitten sekin, että se puolue muutti luonnettaan aika tavalla, se sopeutui niin tämmöiseksi parlamentaariseen toimintaan, mitä se ei ollut ollenkaan 50-luvulla, jolloin oltiin oppositiossa. Mutta Kekkonen sen jälkeen, kun hän halusi SKDL:n mukaan, niin samalla se sopeutti tämän puolueen tähän systeemiin.

Mustonen: Minulla on ihan vähän toisenlainen käsitys, että se olisi minun käsityksen mukaan niin kuin olla vahvistava tekijä, että ollaan hallituskelpoisia ja Urkki teki sen teon, että se meidät hyväksyi hallitukseen.⁵³

Haastattelija esittää kysymyksessään jälkikäteistulkinnan ikään kuin päättyneestä poliittisesta prosessista ja odottaa selvästi Mustosen vahvistavan sen, mitä tämä ei tee vaan esittää ”ihan vähän toisenlaisen käsityksen”. Rivikansanedustajaksi itsensä asemoiva Mustonen ei kuitenkaan näytä kiistävän ”sopeutumista” itsessään vaan katsoo hieman epäselvästi muotoillussa lauseessa sen pikemminkin vahvistaneen SKDL:n asemaa suomalaisessa politiikassa: integraatio näyttäytyy tässä myönteisenä ja toivottavana

asiana.⁵⁴ Mustonen ei viittaa monien muiden lailla suoraan Kekkonen puheeseen, vaikka se pilkistäneekin esiin asiasisältönsä puolesta, vaan kohottaa – tosin konditionaalissa ilmaistuna – ”hallituskelpoisuuden” ja Kekkonen ”teon” keskeiseen asemaan.⁵⁵ Haastattelijan yrityksistä huolimatta Mustonen ei suostu esittämään kriittistä arviota Kekkosesta eikä myöskään yhdy kylmän sodan jälkeen tätä kohtaan esitettyyn arvosteluun.⁵⁶

Alenius ei korosta omia suoria suhteitaan Kekkoseseen, vaikka hän oli ministerinä tekemisissä presidentin kanssa. Hän esittää liikuttavan kertomuksen siitä, miten Kekkonen päätti Suomen itsenäisyyden juhluvuonna 1967 käydä punaisten haudalla korostaakseen kansallisen yhtenäisyyden merkitystä. Kekkonen pyysi mukaansa kolme ministeriä päähallituspuolueista, ja Alenius edusti seurueessa SKDL:ää. Alenius kertoo kummastelleensa, kun Kekkonen edellytti seurueen pukeutuvan shaketteihin, ”siis liituraitaan”, vaikka Paasion hallitus oli Suomen historian ensimmäinen hallitus, joka esittäytyi hallitusta muodostettaessa presidentille tavallisissa mustissa puvuissa. Aleniuksen täytyi, ilmeisen vastentahtoisesti, käydä hankkimassa pukuvuokraamosta ”tällaiselle pienelle miehelle sopiva shaketti”.

Me menimme tuonne Malmille ja siellä ryhmittäydymme punaisten muistomerkin eteen ja sitten Kekkonen laski seppeleen ja me kolme olimme sitten siinä hänen takanaan. Hetken hän seiso siinä hiljaa ja kääntyi pois lähteäkseen. Minusta se oli siis sinänsä erittäin liikuttava hetki ja pidin sitä myöskin erittäin tuollaisena tavallaan historiallisena hetkenä. Siinä kun Kekkonen kääntyi, niin menin hänen luokseen ja ojensin hänelle käteni ja sanoin: ’Entisen punavangin poikana kiitos!’ Silloin näin, että Kekkoselta tuli kyynel silmään. Minä en tiedä, onko Kekkonen missään muistelmissaan koskaan tätä maininnut, mutta tällainen hetki oli.⁵⁷

Muut muistelijat eivät kerro juuri tästä tapauksesta, mutta se nivelytässä osaksi sitä tapahtumasarjaa, johon kuuluivat Paasion hallituksen muodostaminen ja Kekkonen Ostrobotnian puhe. Alenius kuvaa katkelman aluksi kerrotun ajan todistaja-

positiosta Kekkonen arvokasta käyttäytymistä punaisten muistomerkillä ja esittää arvioineensa sen jo silloin ”tavallaan historialliseksi hetkeksi”. Alenius jatkaa kuvaamalla epäsuoran esityksen keinoin omaa spontaania reaktiotaan Kekkonen kääntyessä pois päin haudalta, jossa hän kiitoksellaan asettuu ikään kuin kaikkien punavankien jälkeläisten edustajaksi. Kekkonen kyynelehtiminen huipentaa kertomuksen ja vahvistaa hetken historiallisuuden. Aleniuksen kertomus tuntuu tukevan sitä käsitystä, että Kekkonen oli vilpittömästi liikkeellä: hän halusi myös tällä tavalla osoittaa Suomen itsenäisyyden juhluvuonna, että punaisten muisto on arvokas ja että se kuuluu osaksi itsenäisen Suomen historiaa. Aleniuksen sivuseikkana esittämä shakettiepisodi vaikuttaa vain korostavan tilanteeseen liittyvää vahvaa arvolatausta. Alenius haluaa tuoda esiin tämän tapauksen lisänä vallitsevaan Kekkos-kuvaan. Kiinnostavaa on, että Alenius kertoo tämän episodin myöhemmin lähes sanasta sanaan muistelmissaan *Salatut tiet* (1995), jossa hän ei kuitenkaan mainitse Kekkonen kyynelehtineen vaan kuvaa tämän reaktiota hämmentyneeksi: ”Kekkonen katsoi minua yllättyneenä, puristi kättäni eikä sanonut mitään, puristi vain”.⁵⁸ Saattaa olla, että tähän liittyi jonkinlaista Kekkonen jälkimaineen varjelua tilanteessa, jossa tämän toimintaa ja persoonaa kyseenalaistettiin rankasti.

Johtopäätökset

Kekkonen teko ja puhe saavat merkityksellisen aseman SKDL:n entisten kansanedustajien muistelukerronnassa. Vaikka niiden kytkennät haastatteluhetken poliittiseen keskusteluun olivat ohentuneet huomattavasti, ne olivat edelleen hyvin tärkeitä haastateltaville. Tämä tulee esiin oma-aloitteisessa puheeksi ottamisessa ja tunnekylläisessä kerronnassa. Vuoden 1966 hallitusratkaisu kohoaa muiden yläpuolelle tärkeänä käännekohtana, mutta kerronnassa se niveltyy myös myöhempien hallitusten kokemuksiin. Kommunistikansanedustajien kerrontaa voi tulkita niin, että pitkän 18 vuotta kestäneen oppositiokauden jälkeen Paasion

hallituksesta alkoi uusi kausi SKDL:n roolissa suomalaisessa politiikassa.

Kekkosen teon ja puheen suhde on aineistossa hyvin mielenkiintoinen, koska SKDL:n entiset kansanedustajat ajoittavat niiden ajallisen suhteen ”väärin”. Heidän kerronnassaan Kekkonen ensin ”tunnusti” kommunistit tasavertaisiksi kansalaisiksi ja demokraattiseksi poliittiseksi voimaksi ja otti sen jälkeen SKDL:n hallitukseen, vaikka oikeistopuolueet vastustivat sitä kärjekkäästi. Vaikka nämä asiat tapahtuivat toisessa järjestyksessä, on erhe looginen. Se korostaa Kekkosen suurta merkitystä kommunistien historiakuvassa. Kekkosen ”tunnustukselle” annetaan entisten kommunistikansanedustajien haastatteluissa suuri merkitys myös sen vuoksi, että se koetaan laajemminkin arvostuksen osoitukseksi kommunistien tekemälle työlle suomalaisen yhteiskunnan hyväksi.

Kysymys kommunistien integroimisesta suomalaiseen yhteiskuntaan on hankala ja kiusallinenkin SKDL:n entisille kansanedustajille vielä yli kahden vuosikymmenen päästä. Läheskään kaikki eivät ole valmiita sanomaan, että Kekkosen motiivina olisi ollut kommunistien heikentäminen integraation ja hallitusvastuun kautta. Monet kommunistikansanedustajat kertovat arvioineensa *itse* uusiksi oman suhteensa suomalaiseen demokratiaan. Kekkosen suuri ansio oli siinä, että hän hyväksyi tämän ja edisti sitä omalta osaltaan teoissaan ja puheissaan. He painottavat SKP:n pyrkieneen aktiivisesti hallitukseen jo ennen vasemmostoenemmistöiden eduskunnan toteutumista ja määritelleen myös oma-aloitteisesti suhteensa demokraattisiin instituutioihin uudella tavalla. Vasta puolueen uudistuminen loi edellytyksiä laajapohjaiselle hallitusyhteistyölle. Kekkosen teon ja puheen suuri merkitys oli kuitenkin siinä, että niiden jälkeen SKDL:llä oli mahdollisuus toimia normaalina parlamentaarisena voimana: kaikki eduskuntapuolueet pääsivät lopulta samalle viivalle poliittisessa toiminnassa ja saivat samat oikeudet ja velvollisuudet.

Puolueriidan jälkikäsi tuottavat kuitenkin myös sellaista kerontaa, jossa Kekkosen juoni tunnustetaan ja tunnustetaan onnistuneen, mutta vain suhteessa puolueriidan toiseen osapuoleen.

Voittopuolisesti kommunistien aseman kerrotaan muuttuneen suomalaisessa yhteiskunnassa 1960-luvun puolesta välistä myönteiseen suuntaan. Parlamentaarinen puhe, joka korostuu myös muistitiedon keruun institutionaalisen luonteen vuoksi, tuntuu peittävän lähes kokonaan alleen sen kommunistien perinteisen retoriikan, jossa korostetaan joukkoliik ehdintää ja ulkoparlamentaarista toimintaa. Kertojen on kuitenkin hyvin vaikea irrottautua puolueriidan poteroista vuosikymmeniä myöhemmin­kään, vaikka myös rintamalinjat ylittäviä kannanottoja esiintyy. Riitely oli jättänyt heihin kipeitä katkeruuden ja turhautuneisuu­den tuntemuksia. Vaikeutta lisäsi se, että integroitumisen nähtiin kytkeytyvän myös SKDL:n kannatuksen laskuun: toisten mielestä syyppää oli huono hallituspolitiikka ja toisten mielestä puolueen sisäiset erimielisyydet.

Viitteet

- 1 Artikkelin on kirjoitettu osana Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimus­hanketta *Demokratian äänet* (2017–2021, no 308792). Artikkelin liittyy isompaan tekeillä olevaan ja osittain samaan aineistoon perustuvaan tut­kimukseen, jossa on tarkoitus käsitellä laajemmin myös tässä esillä olevaa aihepiiriä. Kiitän Matti Hyväristä ja Joni Krekolaa terävistä kommentista käsikirjoitukseen.
- 2 Katja-Maria Miettunen on tutkinut aikalaisten muistelmissa rakentamaa kuvaa 1960-luvusta. Miettunen 2009. Ks. julkaistujen muistelmateosten asemasta historian­ tutkimuksessa, Teräs 2012.
- 3 Ks. VEMU-aineistosta, Graae & Hietala 1994; Teräs & Koivunen 2017, 204–209. Artikkelissa siteerataan haastattelujen tekstinnöksiä mahdollisine virheineen.

- 4 Ks. Abrams 2010, 1, 22–23; Frisch 1990, XX–XXIII; Portelli 2006, 60; Teräs & Koivunen 2017, 199–202; Hatavara & Teräs 2018, 282–285.
- 5 McMahan 2008, 94–114; Grele 2011, 1–5; Fludernik 2003, 244–247; Kohler Riessman, 6; Mikecz 2012, 483–484; Hatavara & Teräs 2018, 284.
- 6 Paastela 1990, 102–109; Leppänen 1999, 87–89, 100; Saarela 2005, 112–113.
- 7 Ks. Uljas 2013.
- 8 Ks. kansanrintamahallituksen muodostamisesta, Leppänen 1999, 77–78, 87–89; Suomi 2000, 334–336, 401–402, 411–412; Kakkuri 2008, 28–29, 70–71, 84–86; Rentola 1998, 405; Vesikansa 2004a, 251–254; Mickelsson 2015, 220.
- 9 Aarne Koskinen 12.7.1989, 17–18; Pertti Rapio 20.7.1989, 69–70; Tyyne Tuominen 22.8.1989, 61–62; Matti Koivunen 4.9.1989, 35, 55; Aarne Saarinen 2.11.1989, 9.11.1989, 14.11.1989, 100–101; Ele Alenius 5.7.1990, 10.7.1990, 143–144; Tauno Kelovesi 28.11.1991, 50–51; Kauko Hjerppe 18.12.1993, 19.12.1993, 169. Huumorimiehenä tunnetun Hugo Mannisen mukaan oppositioasemassa on helpompaa kuin hallituksessa: ”Sitä saa vähän niin kuin edesvastuuttomasti olla mitä mieltä tykkää.” Hugo Manninen 17.6.1989, 38.
- 10 Lauri Kantola 3.5.1989, 131; Pauli Puhakka 20.7.1988, 50; Linna, 99; Kaisu Weckman 27.1.1991, 81–83; Ele Alenius 5.7.1990, 10.7.1990, 78–79.
- 11 Kaisu Weckman 27.1.1991, 83.
- 12 Pauli Räsänen 22.9.1995, 95; Helvi Niskanen 27.6.1996, 94–95.
- 13 Ele Alenius 5.7.1990, 10.7.1990, 74–75.
- 14 Ele Alenius 5.7.1990, 10.7.1990, 76–77.
- 15 Ele Alenius 5.7.1990, 10.7.1990, 78–79.
- 16 Anna-Liisa Korpinen 12.7.1988, 59–60.
- 17 Anna-Liisa Korpinen 12.7.1988, 69.
- 18 Leo Suonpää 11.8.1988, 101.
- 19 Matti Koivunen 4.9.1989, 45.
- 20 Matti Koivunen 4.9.1989, 55.
- 21 McMahan 2008, 107–108.
- 22 Pauli Puhakka 20.7.1988, 49–50.
- 23 Ks. Martti Linna 30.5.1989, 103.
- 24 Pauli Puhakka 20.7.1988, 51.
- 25 Leppänen 1999, 132–135.
- 26 Ks. mm. Heimo Rekonen 12.9.1989, 70–71; Veikko Saarto 4.3.1991, 3.4.1991, 63, 97; Kaisu Weckman 27.1.1991, 78.

- 27 Ks. mm. Anna-Liisa Korpinen 12.7.1988, 72–73; Aulis Juvela 14.12.1989, 57; Aarne Saarinen 2.11.1989, 9.11.1989, 14.11.1989, 82–83; Ele Alenius 5.7.1990, 10.7.1990, 97–98; Anna-Liisa Hyvönen 23.9.1992, 183; Lauha Männistö 11.8.1995, 12.8.1995, 137; Ensio Laine 7.5.1996, 258.
- 28 Anna-Liisa Korpinen 12.7.1988, 74; Ele Alenius 5.7.1990, 10.7.1990, 80, 150; Veikko Saarto 4.3.1991, 3.4.1991, 51, 91–93, 172–173.
- 29 Toivo Niiranen 14.7.1988, 16–17 (sit.); Pauli Puhakka 20.7.1988, 44; Leo Suonpää 11.8.1988, 153; Irma Rosnell 9.6.1992, 89; Ensio Laine 7.5.1996, 250.
- 30 Veikko Saarto 4.3.1991, 3.4.1991, 91–92; Tauno Kelovesi 28.11.1991, 8-9; Heikki Mustonen 1.4.1992, 147–150; Mirjam Tuominen 25.8.1992, 106–108; Anna-Liisa Hyvönen 23.9.1992, 183 Ensio Laine 7.5.1996, 256–257; Helvi Niskanen 27.6.1996, 93.
- 31 Aulis Juvela 14.12.1989, 47–48.
- 32 Suomi 2000, 498–499.
- 33 Suomi 2000, 497; Vesikansa 2004b, 255–256; sosiologisen tutkimuksen silloisesta paradigmasta, ks. Eskola 1973, 299–313.
- 34 Kekkonen 1967, 440–445.
- 35 Kekkonen 1967, 445–446.
- 36 Ks. Hakanen 1985, 153; Suomi 2000, 497; Vesikansa 2004a, 261.
- 37 Kekkonen 1967, 446.
- 38 Kekkonen 1967, 446.
- 39 Ks. Hemánus 1970, 84–85; Leppänen 1999, 100; Suomi 2000, 497–498, 500–501; Vesikansa 2004a, 261.
- 40 Veikko J. Rytönen 20.4.1995, 227.
- 41 Irma Rosnell 9.6.1992, 188. Mirjam Tuominen painottaa myös niitä vaikeita olosuhteita, joissa Kekkonen joutui työskentelemään, ja pitää ”häpeällisenä sitä hyökkäystä mikä nyt on Kekosta vastaan ollut käynnissä, kerrassaan häpeällistä”. Mirjam Tuominen 25.8.1992, 107.
- 42 Ks. Hatavara & Teräs 2018, 284.
- 43 Aulis Juvela 14.12.1989, 48–49.
- 44 Portelli 1991; ks. Kalela 2006, 83–84; Heimo 2010, 57–58.
- 45 Ks. esim. Vesikansa 2004b, 255.
- 46 Ele Alenius 5.7.1990, 10.7.1990, 78.
- 47 Muistelmissaan Alenius luonnehtii Kekosta ”hallitusneuvottelujen varsinaiseksi taustavoimaksi” ja korjaa aikajärjestyksen. Hän mainitsee Kekosen esittäneen omat perusteensa SKDL:n mukaantulosta hallitukseen vuonna 1966 myöhemmin kuuluisassa Ostrobotnian puheessaan. Alenius 1995, 183.

- 48 Taisto Sinisalo 20.8.1990, 27.9.1990, 119–120.
- 49 Allardt 1964, 17–31.
- 50 Taisto Sinisalo 20.8.1990, 27.9.1990, 119–120, 126–127.
- 51 Pauli Puhakka 20.7.1988, 77.
- 52 Irma Rosnell 9.6.1992, 137–138.
- 53 Heikki Mustonen 1.4.1992, 117.
- 54 Ks. myös Georg Backlund 2.2.1993, 75–76.
- 55 Lauha Männistökään ei mainitse suoraan Kekkonen puhetta, mutta viittaa sen sisältöön ja korostaa, kuitenkin pienin pehmennyksin, Kekkonen osuutta SKDL:n yhteiskunnallisen aseman muutoksessa: ”Kyllähän siinä nimenomaan sitten Kekkonenkin panos oli aika merkittävä, että kun niin kuin Kekkonen hyväksyi SKDL:n yhteiskuntakelpoiseksi, niin se nyt sitten kelpaa, kun sehän oli aikamoinen auktoriteetti sitten kuitenkin.” Lauha Männistö 11.8.1995, 12.8.1995, 231. Ensio Laine, joka sanoo Kekkonen olleen sisäpolitiikassa ”täys porvari” mukailee myös Kekkonen osakuntapuhetta sitä kuitenkin nimeltä mainitsematta: ”Mutta kyllä hän sisäpolitiikassakin edusti sellaista demokraattista näkemystä, että kommunisteillekin kuuluu tässä maassa ihmisoikeudet ja että kommunisteillekin on annettava oikeus osallistua ja vaikuttaa. Siinä mielessä hän taas meni paljon pidemmälle kuin monet muut porvarilliset johtajat.” Ensio Laine 7.5.1996, 256–257.
- 56 Heikki Mustonen 1.4.1992, 147–150.
- 57 Ele Alenius 5.7.1990, 10.7.1990, 97–98.
- 58 Alenius 1995, 198–199.

Lähteet

Haastattelut

Veteraanikansanedustajien muistitietoarkisto (VEMU), Eduskunnan kirjasto
Artikkelin aineistona olevat haastattelut:

- Anna-Liisa Korpinen 12.7.1988, haastattelija Marjatta Hietala
Toivo Niiranen 14.7.1988, haastattelija Ilkka Liikanen
Pauli Puhakka 20.7.1988, haastattelija Ilkka Liikanen
Leo Suonpää 11.8.1988, haastattelija Jorma Kallenautio
Lauri Kantola 3.5.1989, haastattelija Tuomo Olkkonen
Martti Linna 30.5.1989, haastattelija Tuomo Olkkonen
Irma Torvi 9.6.1989, haastattelija Tuomo Olkkonen
Hugo Manninen 17.6.1989, haastattelija Jukka Luukkanen
Aarne Koskinen 12.7.1989, haastattelija Tuomo Olkkonen
Pertti Rapio 20.7.1989, haastattelija Tuomo Olkkonen
Tyynne Tuominen 22.8.1989, haastattelija Tuomo Olkkonen
Matti Koivunen 4.9.1989, haastattelija Tuomo Olkkonen
Heimo Rekonen 12.9.1989, haastattelija Tuomo Olkkonen
Aarne Saarinen 2.11.1989, 9.11.1989, 14.11.1989, haastattelija Tuomo Olkkonen
Aulis Juvela 14.12.1989, haastattelija Tuomo Olkkonen
Ele Alenius 5.7.1990, 10.7.1990, haastattelija Jorma Kallenautio
Taisto Sinisalo 20.8.1990, 27.9.1990, haastattelija Jorma Kallenautio
Kaisu Weckman 27.1.1991, haastattelija Jorma Kallenautio
Veikko Saarto 4.3.1991, 3.4.1991, haastattelija Jorma Kallenautio
Tauno Kelovesi 28.11.1991, haastattelija Jorma Kallenautio
Heikki Mustonen 1.4.1992, haastattelija Jorma Kallenautio
Irma Rosnell 9.6.1992, haastattelija Marjatta Hietala
Mirjam Tuominen 25.8.1992, haastattelija Aulikki Litzen
Anna-Liisa Hyvönen 23.9.1992, haastattelija Aulikki Litzen
Siiri Lehmonen 23.9.1992, haastattelija Eeva Ahtisaari
Georg Backlund 2.2.1993, haastattelija Henrik Ekberg
Kauko Hjerppe 18.12.1993, 19.12.1993, haastattelija Jorma Kallenautio
Anna-Liisa Jokinen 23.3.1995, 24.3.1995, haastattelija Tapani Kunttu
Veikko J. Rytönen 20.4.1995, haastattelija Jorma Kallenautio

Lauha Männistö 11.8.1995, 12.8.1995, haastattelija Jorma Kallenautio
 Pauli Räsänen 22.9.1995, haastattelija Juhani Mylly
 Ensio Laine 7.5.1996, haastattelija Jorma Kallenautio
 Helvi Niskanen 27.6.1996, haastattelija Juhani Mylly

Kirjallisuus

- Abrams, Lynn (2010): *Oral history theory*. Routledge, Abingdon.
- Alenius, Ele (1995): *Salatut tiet. Muistelmat*. Painatuskeskus Oy, Helsinki.
- Allard, Erik (1964): Suomalaisen yhteiskunnan perusvastakohtaisuudet. Teoksessa *Kuusi päivää kansalaisajattelua*. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan julkaisuja No 2, Helsinki, 17–31.
- Eskola, Antti (1973): Suomalaisen sosiologian uudistuminen. Teoksessa Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.), *Suomalaisen sosiologian juuret*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki, 269–317.
- Fludernik, Monika (2003): Natural Narratology and Cognitive Parameters. Teoksessa David Herman (toim.), *Narrative Theory and the Cognitive Sciences*. CSLI Publications, 243–267
- Frisch, Michael (1990): *A Shared Authority: Essays on the Craft and Meanings of Oral and Public History*. State University of New York Press, Albany.
- Graae, Kristiina & Hietala, Marjatta (1994): *Suullista historiaa: Veteraanikansanedustajat haastateltavina*. Eduskunnan kirjasto, Helsinki.
- Grele, Ronald J. (2011): History and the Languages of History in the Oral Interview: Who Answers Whose Questions and Why. Teoksessa Eva M. MacMahon & Kim Lacy Rogers (toim.), *Interactive Oral History Interviewing*. Routledge, Lontoo, 1–5.
- Hakanen, Yrjö (1985): *Kuusi kuvaa Kekkosesta*. Love kirjat, Helsinki.
- Hatavara, Mari & Teräs, Kari (2018): Kerrottu Vennamo. *Historiallinen Aikakauskirja* 116 (3), 282–296.
- Heimo, Anne (2010): *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnot osana historian yhteiskunnallisen rakentumisen prosessia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hemánus, Pertti (1970): *Kiistelty Kekkonen*. Karisto, Hämeenlinna.
- Kakkuri, Anu (2008): *Vuoden 1966 kansanrintamahallituksen synty. Urho Kekkonen toiminta ja motiivit päiväkirjamerkintöjen valossa kuvattuna*. Julkaisematon valtio-opin pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto. <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/78881/gradu02435.pdf?sequence=1>.
- Kalela, Jorma (2006): Muistitiedon näkökulma historiaan. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muisti-*

- tietotutkimus: Metodologia kysymyksiä.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 67–92.
- Kekkonen, Urho (1967): *Puheita ja kirjoituksia II. Puheita presidenttikaudelta 1956–1967.* Toimittanut Tuomas Vilkuna. Weilin + Göös, Helsinki.
- Kohler Riessman, Catherine (2012): Analysis of Personal Narratives. Teoksessa Jaber F. Gubrium, James A. Holstein, Amir B. Marvasti & Karyn D. McKinney (toim.), *The SAGE Handbook of Interview Research: The Complexity of the Craft.* SAGE Publications, Thousand Oaks, 367–380.
- Leppänen, Veli-Pekka (1999): *Kivääri vai äänestyslippu? Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964–1970.* Edita, Helsinki.
- McMahan, Eva (2008): A Conversation Analytic Approach to Oral History Interviewing. Teoksessa Thomas L. Charlton, Lois E. Myers, & Rebecca Sharpless (toim.), *Thinking About Oral History. Theories and Applications.* Altamira Press, Lanham, 92–118.
- Mickelsson, Rauli (2015): *Suomen puolueet. Vapauden ajasta maailmantuskaan.* Vastapaino, Tampere.
- Miettunen, Katja-Maria (2009): *Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen kuukymmmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona.* Bibliotheca Historica 126. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Mikecz, Robert (2012): Interviewing Elites: Addressing Methodological Issues. *Qualitative Inquiry* 18 (6), 482–493.
- Paastela, Jukka (1990): Kuinka Suomen Kommunistisesta Puolueesta tuli hallituspuolue vuonna 1966. *Politiikka* 32 (2), 102–111.
- Portelli, Alessandro (1991): *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories. Form and Meaning in Oral History.* State University of New York Press, Albany.
- Portelli, Alessandro (2006): Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? Teoksessa Outi Fingerroos et al. (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologia kysymyksiä.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 49–64.
- Rentola, Kimmo (1998): Beljakovin ensimmäinen vaihe 1963–1966. Teoksessa Jorma Selovuori (toim.), ... *vaikka voissa paistais?* Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.
- Saarela, Tauno (2005): Suomalainen kommunismi ja rajat. Teoksessa Matti Hannikainen (toim.), *Työväestön rajat.* Väki Voimakas 18. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 103–121.
- Suomi, Juhani (2000): *Presidentti. Urho Kekkonen 1962–1968.* Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Teräs, Kari (2011): Epäilystä vuoropuheluun. Muistelmateokset historiantutkimuksen aineistona. Teoksessa Sami Lakomäki, Pauliina Latvala & Kirsi Laurén (toim.), *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 181–201.

- Teräs, Kari & Koivunen, Pia (2017): Historiallinen muistitietohaastattelu. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Vastapaino, Tampere, 193–213.
- Uljas, Päivi (2012): *Hyvinvointivaltion läpimurto. Pienviljelyhegemonian rapautumisen, kansalaisliikehdinnän ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina*. Into Kustannus Oy, Helsinki.
- Vesikansa, Jarkko (2004a): ”Kommunismi uhkaa maatamme”. *Kommunisminvastainen porvarillinen aktivismi ja järjestötoiminta Suomessa 1950–1968*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Vesikansa, Jarkko (2004b): *Salainen sisällissota*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.